

Муниципальное общеобразовательное учреждение
«Кадамская основная общеобразовательная школа»

ПРИНЯТО
на заседании
педагогического совета
Протокол № 1
от 31.08.2020 г.
ОБСУЖДЕНО на методическом
объединении учителей
Протокол № 1 от 31.08.2020 г.

СОГЛАСОВАНО
с заместителем директора по
УВР

Подпись Бу
Булыгина И.Н.
Ф.И.О.

УТВЕРЖДАЮ

Директор школы

Подпись

Боронцова Н.В.

Приказ №   от
   .20   г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

Предмет: марийский язык и марийская литература

Начальная школа

Учитель начальных классов:

Булыгина И. Н.

2020 г.

Умылтарен возымаш

Туналтыш школ – йочан илышыштыже йоршеш у да ушанле илыш тошкалтыш. Ынде тунемме тонежыште икшыве чарныде чоткыртмен тыршаш туналеш, школышто тунемаш туналмыж дене тудо тыглай йоча огыл, а «тунемше» чап лумым налеш.

Ончыко ошкылым ыштымаште тунемшын уш-акылжым почылтарымаш да вияндымаш рудо верым налыт. Тудын шарнен моштымашыжым умбакыже лывыртен шогыман. Адакшым лончылен, танастарен да иктешлен сенашат кумыландаш кулеш.

Туналтыш школышто йоча-влак ынде ик еш гай коллективыш чумыргат. Туштыжо турло калык-шамычын икшывышт лийын кертыт. Марий коклаштат руш, чуваш але вес калык-влакын йочашт вашлиялтыт. Тыге марий йоча-шамычат шочмо калыкын веле огыл, а тыгак руш да моло калык-влакын чон коргывий поянлыкышт дене палыме лийын шогат Палемден кодаш кулеш, йылмым турлын палыше-влакат улыт: икте марла яндарын кутыра, весе пеле марла, кумшо – марла умыла, но огеш кутыро. Сандене, туналтыш класслаште шочмо йылме дене налме шинчымаш ондакысе семынак сайын тунеммаште ушанле негыз лийын кодаш. Налме шинчымаш ден моштымашлан эртерен, тунемше-влак шкештат тунемаш тунеммаш улыт.

Шочмо йылме икымше класс гычак предмет семын туныкталтеш. Арамлан огыл шочмо йылмым каласен мошташ лийдыме мастар туныктышо маныт. Марла умылтарымым йоча каньылынрак да писынрак авалта, уш-акылжымат куштылгынак виянда. Шочмо йылмыж дене ойлымыж годым икшыве кугу нелылыкым ок шиж. Уроклаште тудо литератур йылмым вашлиеш, ава шӧр дене толшо мотор йылмын нимучашдыме сӧраллыкше ден юзо вийжым шке шӱм-чонышкыжо шындара. Икшыве йылмын полшымыж дене шке шинчымашыжым писын шараш да чулымын кумдандаш туналеш. Шочмо йылме шкежат тунемме предметыш савырна. Тыге йоча утларак шонкала, тунар пачаш виянеш.

Шочмо йылме урок кок шорынан. Лудмаш урокышто тунемше икымше гана марий алфавитым пален налеш, мутвундыжым пайдара, калык ойпогым, шочмо сылнымутым тунемын, норго кумылжым лывырташ туналеш.

Йылме урокышто у йыжын почылтеш: йукым луктын, шомакым шочыкта да ваш кылда, у мут-влак дене палыме лиеш.

Пуртусым да шке йырысе туням кажне ен турлын умылен налеш, но иктат тидым шочмо йылме деч посна ыштен ок керт.

Туналтыш школышто шочмо йылмым тунемме годым кум кугу йыжын палдырна:

- *лудаи-возаи (грамотлан) туныктымаш ден йылмым лывырттымаш, класс деч ӧрдыжсӧ лудмаш;*
- *классыште да класс деч ӧрдыжтӧ лудмаш ден йылмым вияндымаш;*
- *урокышто йылме вияндыме паиа кугу верым налшаш, чыла лудыктымына, чыла возыктымына илыш дене пенгыдын кылдалтмаш, ончыкылан чын да пайдале корным йоча-влаклан волгалтарышаш.*

Шочмо йылме урокын тӱн сомылжо тыгай лийшаш:

- ✓ *чын, икшырымын писын, умылен да сылнын лудаи туныкташ;*
- ✓ *марий йылме ден калык ойпого да сылнымут нерген туналтыш шинчымашымын пуаш;*
- ✓ *шке кутырымым да ен ойлымым, тыгак книга йылмым кумылын эскераш тунемше-влаклан полшаш;*
- ✓ *шочмо йылмын мут поянлыкышым, куатше ден ямжым умылаш да тудын дене моштен пайдаланаш туныкташ;*
- ✓ *туныктышо дене пырля шочмо йылмын йыжынлажым лончылаш да тудын законлажым иктешлен кодаш;*
- ✓ *ум да шукым пален налаш йоча-влакым кумыландаш;*
- ✓ *пӱсӧ уш-акылым вияндаш;*
- ✓ *литературно чаткан ойлымо да возымо йылмым пайдарен да лывыртен шогаш;*
- ✓ *сай, ушан книгаг умыр йолташыш савыраш полшаш;*
- ✓ *эреак тыриен тунемаш кумыландаш;*
- ✓ *пӱртӱс, айдеме да обществе нерген икшыве-влакын шинчымашыштым пайдараш;*
- ✓ *каллиграфический да офографический йонылыш деч посна серымашке шуаш полшаш;*

- ✓ *урокусо жапым моштен, шот дене кучылташ туныкташ, пашам шкевуя ыштыме түрлө йон дене палдараш;*
- ✓ *йоча-влаклан творчески кушкашышт йоным ышташ;*
- ✓ *икте-весым пагален, шыман мутланен мошташ кумыландаш;*
- ✓ *сылнылыкым, моторлыкым умылен, шум-чон поянлыкым шукемден шогаш*
- ✓ *шочмо йылме ден сылнымут гоч нӱргӱ ен ушышыкыжо эн ушан да волгыдо шонымаш-влакым шындараш;*
- ✓ *пайдале паша деч посна илен кертдыме, шочмо эл ден калыклан суапым конден кертше, ару шӱм-чонан айдемым кушташ.*

Личностный

Марий йылме дене:

- кутырымаште йылмын кулешлыкшым умылымаш;
- чын да моторын ойлымо дене шкем калык коклаште кучен моштымаш;
- кутырымо годым шке ойлымым эскерен да аклен моштымаш;
- шочмо йылмын мут поянлыкше дене моштен пайдаланымаш.

Лудмаш дене:

- лудмын кулешлыкшым умылаш туныкташ; вес предмет-влакым тунеммашым куштылемдаш;
  - шуко да чын умылен лудаш тараташ; шкемым да туням умылымашым вияндаш; сылнымутан текстым аклен мошташ; йодыш-влаклан вашмутым пуэн, шке шонымашым ойлен мошташ; йолташын каласкалымыжым аклен мошташ.
- турло теме дене кылдалтше марий классик-влакын сылнымутан призведенийышт дене палдараш; пуртус нерген марий калыкын историйже, сай да осалым ойырен мошташ.
- сылнымутан литературы, искусствын ужашыж семын умылен мошташ тунемаш.
- шке семын лудаш кумыландаш, уш-акылжым пойдараш тунемаш.
- книга да научно-литературный литератур дене шке семын пашам ышташ тунемаш.
- туналтыш школым тунем пытарымек, йочан лудмо навикше да содержанияйым умылен моштымыжо, каласкален моштымыжо пенгыдемдалтшаш.

Метапредметный

Марий йылме дене:

- урокын темыж ден цельжым чын шынден, проблемный йодышым ямдылен мошташ;
- планым ышташ тунемаш, план почеш каласкален мошташ,
- шке кутырымо ойым цель дене кылден мошташ,
- ойлымаш-влакым танастараш, посна ужаш-влакын кылыштым муын мошташ,
- таблице да схеме-влак дене пашам ыштен мошташ;
- тунемме материалым схеме дене ончыктен мошташ;
- турло предмет-влак дене кылдалтше текст-влакым (математика, окружающий мир, ...) лончылен, танастарен мошташ;
- йылме шотышто ойыртемештым муын мошташ;
- ойлымашыште фактым, жапым ойырен мошташ.

Лудмаш дене:

- шкалан кулшо турло уверым муын мошташ тунемшаш;
- текстым ужаш-влаклан шеледен моштышаш, планым ыштышаш, сылнымут йоным муын моштышаш.
- шке шонымым умылтарен да каласкален моштышаш.
- калык коклаште шкем кучымо правилым кучылт моштышаш.
- тушкан да коктын пашам ышташ тунемшаш.

Предметный

Марий йылме дене:

- марий литератур йылмын нормыжым палаш, литературный йылмым кучылт мошташ;
- орфографий да пунктуаций правил-влакым кучылт мошташ;
- шке возымым тергаш да танастараш, шымлаш тунемаш;
- йылмын кучылтмо йонжо-влак дене палыме лияш (йук, буква, мут ужаш, ойлымаш ужаш, предложений да тудын членже-влак, сложный предложений-влак).

Лудмаш дене:

- сылнын да йонылыш деч посна лудаш тунемшаш, колыштмо да лудмо текстын содержанияйжым умылаш, сылнымутан, научный текст-влак дене пашам ышташ тунемшаш.
- шке семын кулеш литературым кучылташ; словарь, справочник, компьютер дене палаш тунемшаш.
- йолташ дене кутырен мошташ, йылме нормым кучылташ тунемшаш.
- лудмо произведений почеш герой, событий нерген ойлымашым чонен мошташ, текстын содержанияйжым план почеш каласкален мошташ, текст-влакын каласкалыме, шонкалыме, радамлыме улмыштым умылышсаш.
- почеламутым сылнын каласкалаш тунемшаш.
- йолташ-влак, ача-ава, туныктышо ончылно радамлен кутырен мошташ тунемшаш.
- кутырымаште плакатым, интернет материалым кучылтын мошташ тунемшаш.

Личностный УУД (чылалан кельштарыме туныктымо паша)

Шке рашемдымаш: туналтыш класслаште тунемше-влаклан виктаралтше (кельштаралтше) шинчымаш радамлык;

Смыслообразований да нравственно-этический виктарымаш: ен-влакын уда да сай койышыштым, янлык-влак деке чаманымаш кумылым аклен моштымаш,

Регулятивный УУД

Марий йылме да лудмаш уроклаште тунемше –влакын шинчымашышт ден моштымыштым тергымаш да аклымаш,

Тунеме пашам шкевуя аклышаш;

Познавательный УУД (общеучебный)

Тунемше правилым палашаш да чын кучылт моштышаш,

Шке ончылан йодышым нолталын, вашмутым пуэн моштымаш.

Познавательный УУД (информационный)

Турло информациейм кучылтын мошташ туныкташ.

Тунемше-влакым правиллан виктарымаш

Амал да кылым пенгыдемдымаш

Тушка да поснам ойырен танастарен моштымаш.

Марий йылме программын чоналтме ойыртеме

Икымше класс программыште ойыртемайтше вашталтыш уло: лудаш-возаш (грамотлан) туныктымаш у ий деч вара эше икмыняр арнялан шуйнен кертеш. Тыге кокымшо пелийыште марий йылме да лудмаш урок-шамычлан чумыр шагат иземеш.

Кокымшо класс гыч марий йылме ден лудмаш урок-влак посна эртаралтыт. Сандене, нине уроклаште йылме лывыргыме паша тувырго саскам сорышаш да урок гыч урокыш воранен толшаш.

Тунемме пашаште марий йылмын верже.

Россий Федерацийысе тунемме тонеж-влакын базисный планышт дене келшышын марий йылмым тунемаш туналтыш классышлаште чылаже 540 шагат пуалтеш. Икымше классыште – 132 шагат, 2-4 класслаште – 136 шагат.

Лудаш-возаш туныктымаш, класс деч өрдыжсö лудмаш да йылмым лывыргытымаш

Икымше классыште йоча-влакым сентябрь гычак лудаш-сераш ямдылат. Нуным кутырымо да возымо йылме, курылтде кутырымаш, предложений, мут, слог да йук-влак дене палдарат. Ойлымо йылмыште вашлиялтше йук-влакым лончылаш посна жап ойыралтеш. Марий алфавитыш пурышо буква-влаклан келшен толшо йук-влак дене тунемше-влак лудаш-возаш ямдылалтме (добукварный период) жапыште палыме лийыт. Нуно гласный ден согласный йук-влакым ойыркалаш туналыт.

Лудмо дене пырляк йоча-влак возаш ямдылалтыт. Тыгодым парня йыжынла ден кидым лывырташ манын, тунемше-влак изи суретым, түрлө орнамент ден геометрический фигур-влакым суретлат, штриховкым ыштат, посна буква-влакын элементыштым серат.

Лудаш-возаш туныктымаште тун шотышто звуковой аналитико-синтетический йӧн кучылталтеш. Тудо урокышто текстым, предложенийым, мутым да йӱк-влакым лончылаш шуко жапым ойыраш йодеш.

Добукварный периодыштак йоча-влак предложенийым, мутым да йӱк-влакым схеме дене ончыктат. Шомакысе слог-влакым поснак келгын лончылыман. Нуным кружок але квадрат, тыгак геометрический фигур-влак денат палемдыктыман.

Лудаш туныктымашын негызше – слог. Слогым ыштымаште тӱнжо – гласный йук. Согласныйым гласный дене ушен моштыман, уке гын, буква дене лудаш тӧчымо лудыкшо кодеш. Лудаш-возаш ямдылалтме уроклаштак туныктышо сылнымутым кучылтеш. Арняште ик кечын йомакым, ойлымашым лудеш, туштым туштылеш. Лудмо почеш йоча-влак дене мутланен налеш. Тылеч посна изи почеламут-влакым тӱшкан наизусть тунемыт, йомак гыч ужашым модын ончыктат. Тема дене келшышын урокышто тӱрлӧ онай дидактический модыш темлалтеш. Чыла тидлан лудмаш але возымаш урок гыч 12-15 минут жап налалтеш.

Лудаш-возаш ямдылалтме жап (добукварный период) чумыржо 20-22 урокым айла, тун шотышто сентябрьште эрта.

Лудаш-возаш (грамотлан) туныктымаш сентябрь тылзыште туналеш да у ий марте шуйна. Буква-влакым тушка (блок) дене шеледыме: гласный йӱкым ончыктышо кандаш буква, мужырдымо йонгыдо согласный-влак, мужыран пич да йонгыдо согласный-влак, йотированный ныл буква, мужырдымо пич согласный-влак, **ь** ден **ъ** буква-влак.

Букварный периодышто ыштышаш ик кугу сомыл – йук ден буква кокласе ойыртемем рашемдымаш. Марий графика тунемшылан пеш кугу нелылыкым ок ыште. Лач **я, е, ё, ю, ь** буква-влак логалме годым мутым ик семын огына луд. Адак южо йонгыдо согласный йӱкым ончыктышо буква-влакын турлын лудалтмыштым шотыш налде ок лий.

Слог дене лудмаш гыч эркын-эркын тичмаш шомакым лудмашке кусныман. Кокымшо чырык мучашлан тунемше 1 минутышто 15-20 мутым лудын шуктышаш.

Лудаш туныктымо дене пырля возымо писылыкымат эскерен шогыман. Учебник гыч серен налеш лумын паша темлалтеш. Текст йочалан палыме лийшаш. Икшывылан лудаш-возаш куштылго огыл. Садлан паша кокла гычак онай дидактический модышым темлыман, диа- але кинофильмым ончыктыман, фонохрестоматийым колыштман, онай йомакым инсценироватлыман, коклан муралтен але кушталтенат колтыман.

Лудмаш да возымаш уроклаште у шинчымашым пуымо дене пырля воспитательный паша лушкышаш огыл. Шочмо эл, шочмо калык да тудын илышыж нерген лудмо да мутланеме годым ончыкылык уста ен-влакым кушташ йӧн лектеш. Порылык, икте-весым пагалымаш, икте-васылан полшымаш, тушка пайдале пашалан мелын шогымаш, шанен пуымо сомылым кӱлеш семын шуктымаш, ен-влакын уда да сай койышыштым аклен моштымаш – чыла тиде шочмо йылме урокышто келгын лончылалтшаш да изи йочан шӱм-чонешыже кугу кышам кодышаш.

Лудмаш урок дене календарно-тематический план (49 шагат)

1 класс

Календарно – тематическое планирование по марийскому языку (чтение) в 1 классе

Количество часов в неделю -2 часа в первом полугодии и 1 час во втором полугодии

Всего за учебный год - 49 часов.

Планирование составлено на основе программы по марийскому языку (1 – 4 классы)

Йошкар – Ола. 2011 год.

Учебник. С.Д. Дмитриев и В.М. Дмитриева. Азбука.2008 г.

Дата про ведения	№	Факти чески	Тема	Примечание
			1 раздел: Лудаш да возаш туныктымаш.	

(28 шагат)			
1		Школ да туныктымодене палыме лиймаш. Мут ден предложений.	
2		Предложенийлаште шомак – влак.	
3		Мут ден предложений. Текстым предложений – влаклан шеледымаш..	
4		Предложенийым графически ончыктымаш	
5		Йылмысе йук – влак. Ойлымо да колыштмо годым гласный ден согласный йук – влакым ойыркалымаш	
6		Гласный йукын юж авыртымым вашлийдымыже.	
7		Гласный йук – влак: у, а, о, ы, у, о, и, э - е	
8		Гласный йукын слогым ыштымыже. Ик, кок, кум слоган мут – влак	
9		Марий йылмысе чыла гласный йук – влак.	
10		Согласный м, л, н йук ден буква – влак.	
11		Согласный м, л, н йук ден буква – влак.	
12		Согласный й, р, н йук ден буква – влак.	
13		Чыла тунемме йук да буква – влакым ушештарымаш.	
14		Т, д йук ден буква – влак	
15		Ш, ж йук ден буква – влак.	
16		П, ф йук ден буква – влак.	
17		Г, к йук ден буква – влак.	
18		С, з йук ден буква – влак.	
19		Б, в йук ден буква – влак.	
20		Йонгыдо да пич согласный йук – влакым ушештарымаш	
21		Ь буква.	
22		Е, ё, ю, я буква – влак.	
23		Е, ё, ю, я буква – влак.	
24		Йотированный буква – влак нерген ушештарымаш.	
25		Ч, х йук ден буква – влак.	
26		Ц, Щ согласный буква – влак.	
27		Ойырымо ь, ь буква – влак.	
28		Контрольный лудмаш.	
		2 раздел: Марий калык ойпого. (5 шагат)	
29		Куку чыве. Реве. Йомак.	
30		«Марий ден маска» йомак.	
31		Тушто, мыскара, муро – влак	
32		Муро, писылудыш – влак. Шотлемут	
33		Монгешламут, калыкмут – влак. Марий калык модыш – влак.	
		3 раздел: Вольык, янлык да кайык. (5 шагат)	
34		В. Сави. Ушкал. В. Упымарий. Пий ден умылжо.	
35		Н.Мухин. Онай паша. И. Осмин. Меран.	
36		В. Сухомлинский. Рывыжиге	
37		Б.Данилов. Вашталтеныт	
38		М.Казиков. Телым чодыраште. Рывыж ден турня. йомак.	
		4 раздел: Пиалан йоча жап.(10 шагат)	
39		С.Чавайн. Кайык – влак. В.Сапаев .Шырчык.	

	40		С.Чавайн. Мукш. Осалан осаллыкше шканже логалеш.	
	41		В.Сави. Муро ушан шочеш. М.Казаков. Танюша.	
	42		И.Осмин. Чодыраште.	
	43		Б.Данилов. Пиат «вурса»	
	44		О.Григорьев.Кок пуч.	
	45		А.Бик. Чодыраште	
	46		М.Шкетан. Йоча илыш. И.Осмин. Семон да Йыван	
	47		Ю. Артамонов. Вичун шольбыжо.	
	48		Л.Толстой. Кок йолташ. Контрольный лудмаш.	
	49		Резервный урок.	

**Возымаш урок дене календарно-тематический план (49 шагат)
1 класс**

Марийский язык (грамматика)

1 класс

Количество часов в неделю – 1 часа в 1 полугодии и 2 часа во 2 полугодии

Количество часов на учебный год -49 часов.

Планирование составлено на основе « Программы по марийскому языку»

(1 -4 кл.) - Йошкар – Ола.2011 год и учебника «Азбука» В. С. Дмитриева, 2008 г.

Дата проведения	№ урока	Тема урока	Стр. учебника	Примечание
		1 раздел: Буква ден йук –влак. (27 ш.)		
	1.	Возаш кулшо узгар – влак. Возымо годым ручкам, карандашым чын кучымаш.	2, 3	
	2	Кидым, парня йыжынлам лывыртымаш. Контур почеш возымаш.	4,5	
	3.	Букван элементше –влакым возымаш.	6	
	4.	Изи да кугу Уу Оо буква –влакым возымаш.	7	
	5.	Изи да кугу Ыы Аа буква –влакым возымаш.	8	
	6.	Изи да кугу Уу Оо буква –влак.	9	
	7.	Изи да кугу Ии Ээ буква –влак.	10	
	8	Кугу гласный буква – влакым возымаш	11-12	
	9.	Изи да кугу Мм буква –влакым возымаш.	13, 14	
	10.	Изи да кугу Лл буква, шомак –влакым возымаш.	15	
	11.	Изи да кугу Нн буква –влак.	16	
	12.	Изи да кугу Йй Рр буква –влак.	17-18	
	13.	Н буква, анна, она шомак –влак. Изи м, л, р, н,й, н буква –влак	19	
	14.	Изи да кугу Тт буква –влак. Изи да кугу Дд буква – влак.	20, 21	
	15.	Изи да кугу Кк буква –влак. Изи да кугу Гг буква – влак	22, 23	

16.	Изи да кугу Ш ш, Ж ж буква –влак.	24,25	
17.	Изи да кугу С,с, Зз буква –влак	26,27	
18.	Изи да кугу Пп буква –влак.	28	
19.	Изи да кугу Бб, Вв буква –влак.	29,30	
20.	Изи да кугу фф буква –влак.	31	
21.	Изи ь буква, мут – влакым возымаш.	36	
22.	Ее, Яя буква –влак.	32	
23.	Юю, ЕЕ буква –влак.	33	
24.	Кугу да изи Чч, Хх буква – влак.	34	
25.	Изи да кугу Цц, Щщ буква –в лак. Учебник гыч возен налмаш.	35	
26.	Изи ь буква, поръен, Азъял мут- влак.	36-37	
27.	Контрольный возен налмаш.		
	2 раздел: Предложений ден мут. (6 ш.)		
28.	Ой ден предложений. Предложений ден мут.		
29.	Предложенийын грамматический рудыжо.		
30.	Предложенийыште мут – влак кокласе грамматический кыл.		
31.	Предложенийыште мут – влак кокласе лексический кыл. Предложений мучашеш турло знакым шындымаш.		
32.	Кучык да кужу предложений. Предложений – шонымаш, негыз.		
33.	Контрольный возен налмаш.		
	3 раздел: Ойлымаш ужаш –влак. (6 ш.)		
34.	Мут ден предложений.		
35.	Ко? Мо? Йодышлан вашештыше шомак –влак.		
36.	Мом ышта? Йодышлан вашештыше мут –влак.		
37.	Лум мут ден глагол. Мут – влак кокласе кыл		
38.	Могай? Йодышлан вашештыше мут –влак.		
39.	Контрольный диктант		
	4 раздел: Предложений, йук ден буква.(8 ш.)		
40.	Гласный ден согласный йук ден буква –влак.		
41.	Ь буква – пушкыдемдыше пале.		
42.	Е, е, ю,я букван мут – шамыч.		
43.	Согласный йук – влакын пушкыдо улмыштым ончыктымаш.		
44.	Мужырдымо йонгыдо согласный –влак Мужыран йонгыдо да пич согласный –влак.		
45.	«Шошо» сочиненийым возымаш.		
46.	Слог. Мутым слоглан шеледымаш. Мутым вес корныш вончыктарымаш		
47.	Диктантым возымаш.		
	5 раздел: Иктешлымаш.(1 ш.)		
48.	Иктешлымаш урок. Контрольный возен налмаш.		
49.	Резервный урок.		

Классыште, класс өрдыжто лудмаш да йылмым лывртымаш.

Сайын лудын моштышо йочалан тунеммаште кумда корно вашкерак почылтеш. Тудлан чыла предметат куштылгырак пуалтеш. Книга дене кылым кучышо ен шканжат, весыланат куаным конда.

Лудмаш уроклаште ыштышаш сомыл изи огыл:

- ✓ чын, икшырымын писын, умылен да сылнын лудаш умбакыже туныкташ;
- ✓ сылнымутым шымлен лудын, келгын лончылаш полшааш; персонаж-влак дене пырля тургыжланааш да нунылан акым пуэн мошташ туныкташ;
- ✓ сылнымутышто сүретлыме образ-влакын сай, уда койышыштым ойыркалаш полшааш;
- ✓ сылнымутым лудаш да лончылаш кумыландыме негызеиш ылышын моторлыкшым аклен шогаиш тараташ;
- ✓ лудшыла, уш-акылым чын корно дене виктарааш, шонкалаш, шижааш, илаш туныкташ;
- ✓ марий писатель ден поэт-влак да нунын сылнымутыштан нерген тўналтыш шинчымашым пуаш, литературым тунемаш ямдылаш;
- ✓ шочмо калыкын эртыме корныжо, культуржо, этический да эстетический поянлыкше дене палдарааш тўналаш;
- ✓ тўрлө жанран да содержаниян сылнымутым лудын, ылыш умылымашым да шўм-чон моторлыкым порсынлаш;
- ✓ тўналтыш литературоведческий умылымаш-влакдене палдарааш;
- ✓ почеламутын ойыртэмжым шижааш да поэтический кумылым нўлташ;
- ✓ произведенийын сўрал йылмыжым, сылнеиштарыме йўнжў-влакым почын ончыкташ;
- ✓ ойлымо да возымо йылмым у кўкшытыштан нўлалаш, творческий шўлышым вияндаш;
- ✓ содержаниян дене келышышын кумыл шижмашым ончыктен лудмашке куснаш;
- ✓ калык ойного ден сылнымут полшымо дене йоча-влакын шўм-чонешыштан поро шонымаш ден волгыдо шижмашым ылыжташ да вияндаш, ончыктык ылышлан шуарен шогааш;
- ✓ мўнгыштў книгам икевуя лудаш кумыландаш, пайдале книгам ылыш йолташышке савырааш йўнеишарааш.

«Лудшаш книгалашке» пурышаш текст-влак социальный, этический да эстетический сынан улмыштан дене чумыралтыт. Нуно шочмо элым, йылмым йўратыше тукымым ончен куштымаште кугу суапым ыштышаш улыт.

Элнан ўшанле эрге ден ўдыр-влакшым шуарен куштымаште шочмо кундем, сар ден тыныс нерген сылнымутым лудмаш пале кышам кода. Тале писатель ден поэт-влакын возымыштан, марий калыкын мунло ойпогыжо, тыгак тудын лўмлў енге, пайремже да модышыжо, ылыш-йўла нерген текст-влак кугу пайдам пуат. Мемнан пелен ылыше пошкудо да финн-угор ешыш пурышо родо-тукым, руш да моло калык-влакын ылышыштан да сылнымутыштан уш-акылыштым пайдара.

Мут мастер-влакын серымыштан пўртўсым, ылышым да пашан пайдалыкшым ужын да шижын мошташ, кумылым нўлташ да шўм-чоным аруэмдаш полшен керттыт. Идалык жап-влак нерген лудмо годым икшыве сылнылык тўняште ылышаш, тудын чонжо куанен юарлышаш.

Чыла класслаште кажне тема почеш уш-акылым вияндаш, йылмым лывырташ, ылышлан ямдылалташ кугу йўн ышталтеш. Лудаш да сылнымут лончылаш урокын утларак жапше **(30-35 минут)** ойыралташ.

Произведенийым лончылышыла, тунемше-влак текстын тўн шонымашыжым муын моштышаш да ужаш-влак кокласе логический кылым рашемдышаш улыт. Герой-влакын пашаштым, койыш-шоктышыштым аклаш, персонажын молан тыге але вес семын ыштымыж нерген шке шонымыштым луктын ойлаш тўналыт. Текстлан пенгыдын энтертен, литературный геройын образшым лончылыман. Посна персонаж нерген автор мом да кузе возен, лудын кодыман да геройын образшым иктешлыман. Лач тыге шоктмо годым икшывын кўргешыже, ушешыже эн суапле шонымаш-влак ылыжшаш улыт.

Лудмаш урок марий да руш йылме, природоведений, труд, музык, изоискусство урок-влак дене чак кылдалтеш. Урокышто гына лудмо ок сите. Йоча-влак мўнгыштў ятыр марла книгам, «Ямде лий» ден «Марий Эл» газетлам, «Кече» ден «Ончыко» журналлам лудын шогышаш улыт. Тидланак кўра

внеклассный лудмаш манме урок эртаралтеш. Кечысе урокын кокымшо **II – IV** класслаште тылзыште ик внеклассный лудмаш урок темлалтеш.

Марий йылме, чын возен моштымаш да йылмым лывыртымаш

Марий йылме урокышто ыштышаш тун сомыл – уш-акыл виандымаш ден йылмым лывыртымаш, воспитательный паша. Нине кум йогын урокышто ик энерыш ушна.

Йылмым лывыртыме нерген ойлымо годым эн ончычак предложенийым шарналтыман. Ты шот дене «Предложений» тема чыла классыштат рудо верым налшаш.

Предложений. Мут-влакым палыме, почела каласен кайыме, нунын ойыртемыштым лончылымо дене гына шке шонымым вес енлан писын да раш почын пуаш огеш лий. Тыйым умылышт манын, мут-влакым икте-весе дене кылден, кельштарен радамлен, чапле предложенийым чонен кутырыман.

II классыште икшыве-влак предложений мучашыште точкым, вопросительный да восклицательный знакым кучылташ туналыт. Предложенийын главный членже-влак дене палыме лийыт, йодыш почеш мут-влак коклае кылым рашемдат.

III классыште мут сочетаний кугу верым налеш. Мут сочетанийыште да предложенийыште шомак-влак коклае кыл лончылалтеш. Главный ден второстепенный член-влак тунемалтыт.

IV классыште «Предложений» раздел почеш паша шуко ышталтеш. Икгай членан предложений-влак посна ойыралтыт. Союз деч посна, **да, ден, но, а** союз-влак дене ушалтше икгай членан предложений-влак тунемалтыт. Сложный предложений дене палыме лийыт. Ончыч сложносочинённый, вара **гын, гынат, манын** союзан сложноподчинённый предложений-влак темлалтыт. Палымаш манме амал денак вияш ой пурталтын.

Мут. Предложений дене палыме лийме годым мут нерген ойлыде нигузе от керт. Шомак деч посна предложенийым от чоно. Мутым турло могырым лончылен, ныл ий коклаште йоча теве мом пален налеш:

- ✓ *кажне шомак шкенан йырысе ылышын могай- гынат ик йыжсынжым пуа, мом-гынат ончыкташ кучылталтеш;*
- ✓ *Чыла мутынат шке грамматический ойыртемеже уло: кажне шомак могай-гынат ойлымаш ужаш лиеш, турло формым налеш, предложений чонымаштат турлын кучылталтеш, могай-гынат вес шомак дене кылдалтеш;*
- ✓ *Кажне мут ик алешуко значенийже дене ойыртемайтеш, лишыл да ваитарешла, тун да вончештарыме значениян лийын кертеш.*

II классыште **кө? мо? могай? мом ышта?** Йодышлан вашештыше шомак-влак дене палыме лийыт.

Мутвож нерген туналтыш умылымаш пуалтеш.

Пич мужыран йонгыдо согласный йук-влак эскералтыт, тыгай йукан шомак-влакым чын возаш туныктат.

III классыште «Мутын составше» тема кугу верым налеш. Мутвож, суффикс, мутмучаш шомакын ужашыже семын лончылалтыт. Ынде нуно утларак келгын тунемалтыт. Марий йылмысе гласный йук-влакын икте-весьшт дене кельштаралтышт (сингармонизм) икымше гана **III** классыште вашлиялтеш. Тудо ударенийдыме гласный мучашан шомак-влакым возымаш дене кылдалтеш.

III классыштак шукрыак жапым ойлымаш ужаш-влак налыт. Лум мут, пале мут, глагол ден почеш мут келгынрак тунемалтыт.

IV классыште палыме ойлымаш ужаш-влак радамышке олмештыш мут, чот мут ден наречий ушнат. Икгай членан предложенийым лончылымо, тыгак сложный предложений дене палыме лийме годым союз нергенат мутым лукман.

Мут-влакым орфографически чын возымашлан жап утларак ойыралтеш. Тунемше-влак грамматический правил-влак дене ятыр палыме лийыт.

Йук ден буква. **II** классыште фонетика дене паша умбакыже шуйна. Марий йылмысе **ы** йукын ойыртемайтше (редуцированный) тусшым лончылаш да возымаште лийын кертше орфографический йонылышым шижтараш посна жап пуалтеш. Руш йылме гыч пурышо **ф, х, ц, щ, б** йукан мут-влакым чын ойлаш да экшык деч посна сераш полшаш кулеш.

II классын кугурак фонетический темыже – «Ударений». Ударениян да ударенийдыме слог-влакым шомакыште ойыркалыктыман.

III классыште ударениян да ударенийдыме гласный йӱк-влак умбакыже лончылалтыт, мутышто ударенийдыме пытартыш **ӧ, о, е** гласный буква-влакым гармоний закон дене келшышын сераш туныктат.

IV классыште посна фонетический тема уке. Ынде **2-4** класслаште чыла тунеммым ушештарен да иктешлен шогыман.

Кӱрылтде кутырымаш. Чумыр марий йылмым тунеммашын саскаже уш-акылым вияндымаште да йылмым лывыртымаште палдырнышаш. Йылме лывыртыме паша шуко шӧрынан:

- 1) шочмо йылмысе кажне йӱкым чын да раш ойлаш туныктыман, предложенийын интонацийжым эскерыман, паузым моштен ыштыман;
- 2) йочан мут чондайжым эреак пойдарен шогыман, южо шомакшын мом ончыктымыжым рашемдыман;
- 3) предложений-влак пеш шуко тӱрлӧ кышкаран лийыт, нуно урокышто лончылалтшаш да тунемше-влакын предложений чонымо конструкцийыштым пойдарышаш улыт;
- 4) Предложений-влак икте-весьшт дене ушнен кылдалт шогышо ойлымашым ыштат.

Йылме лывртыме паша кажне классыште эртаралтеш. Тудо лудмаш, возымаш да йылме уроклаште шукталтеш.

Кажне классыште творческий пашалан кугу вер ойыралтеш. Тудлан кок арняште ик шагат пуалтшаш.

Тунемме ий мучко тынар письменный паша серыкталтшаш:

Паша	Класс	Тунемме чырык				Шагат
		I	II	III	IV	
Диктант	I	-	1	1	1	3
	II	2	2	2	2	8
	III	2	2	2	2	8
	IV	2	2	2	3	9
Изложений	II	2	2	2	2	8
	III	2	2	2	2	8
	IV	2	2	2	2	8
Сочинений	I	2	2	2	2	8
	II	2	2	2	2	8
	III	2	2	3	2	9
	IV	2	2	3	2	9

Марий йылме дене йоча-влакын налме шинчымашышт сай да пенгыде лийже манын, ушештарыме, иктешлыме да тергыме пашам луштарыман огыл.

Кокымшо класс

Литератур лудмаш да йылмым лывыртымаш (51 шагат)

Калык ойпого. Марий калык йомак-влак. Марий писатель-шамычын возымо йомакышт. Марий калык муро ден такмак-влак. Калыкмут, тушто, калык пале ден лудышмут-влак. Марий калык мыскара.

Ныл изак-шоляк (кенеж ден шыже). Кенеж да йоча-влак. Кенеж нерген почеламут ден ойлымаш-влак. Шыже да у тунемме ий. Кугыен-влакын шыжымсе пашашт. Шыжым янлык ден кайык-влакын ылышышт.

Шыже пуртусыш экскурсий. Игечын вапталтмыжым, кайык-влакын шокшо вельш чонештымыштым эскерымаш.

Шортньо пеледыш-шамычлан. Марий писатель ден поэт-влакын йоча-влак нерген возымо сълнемутышт. Мыскара шулышан почеламут ден ойлымаш-влак.

Паша ылышым сорастара. Паша, турло профессий нерген почеламут ден ойлымаш-влак. Пашалан полеклыме калыкмут. Йогым койдарыше мыскара.

Поро кумыл шерге. Ваш-ваш келшымаш, икте-весылан полшымаш, шкем эплын кучен моштымаш, кугырак-влакым пагалымаш нерген сылнымут. Торжалыкым шылтален ончыктышо почеламут ден ойлымаш-влак.

Марий Эл – шочмо вел. Шочмо кундемлан, пашаче марий калыклан, тудын нимучашдыме порылыкшылан полеклыме почеламут, ойлымаш, повесть ден роман гыч налме ужаш-влак.

Ныл изак-шоляк (теле ден шошо). Теле пуртус, йоча-влакын куаныштан полеклыме почеламут ден ойлымаш-влак. Кугыен-влакын телымсе пашашт. Телым янлык ден кайык-влакын илышышт. Шошо пуртус, кугыен-влакын шошымсо пашашт, вольык, янлык, кайык илышлан полеклалтше сылнымут.

Первый марий писатель-влак. Марий сылнымутын онарже С. Чавайн, мер пашаен да писатель В. Савин (В.А. Мухинын) да поэт Н.С. Мухинын почеламут ден ойлымашышт.

Внеклассный лудмаш. Внеклассный лудмаш урок тылзылан ик гана эртаралтеш. Кучылтмо 9 шагат журналеш ончыкталтеш. Урокышто «Изи шудыр» (В. Б. Исенеков ден М. Г. Леонтьева ямдыленыт) книга кучылталтеш. Тылеч посна у изданий дене пайдаланаш лиеш. Тыгак урокым «Ямде лий» газетлан, «Кече» журналлан полеклаш кулеш.

Йылмым лывыртымаш. Лудмо почеш йодышлан вашештымаш. Лудмын содержанийжым текстлан лишылын каласкалымаш. Мут дене суретлымаш, изи презентацийым ыштымаш. Почеламут-влакым наизусть тунеммаш, проза гыч ужашымат (2-5 предложенияным) темлаш лиеш.

Тунемме ий мучаште йоча мом палышаш да ыштен моштышаш.

Текстым тичмаш мут дене лудшаш, икымше пелийыште 1 минут жапыште 35- 40 шомакым лудын шуктышаш, кокымшо пелийыште – 40-50 мутым;

-текстым логический ужаш-влаклан шелшаш, нунылан келшыше вуймутым пуышаш, туныктышын полшымыжлан энертен, произведенийынтун шонымашыжым рашемдышаш;

- геройын койыш-шоктышыжым аклен моштышаш;

-герой-влакын сай пашаштлан куанyme, йонылыш корнышко тошкалмыштлан тургыжланyme шижмашым ончыктышаш;

- текстым туткын эскерен лудмаш, тушто танастарымашым, сылне определенийым, вончештарыме значений дене кучылталтше мутым ончыктымаш;

- йоча-влаклан возымо книга дене шкевужа палыме лийшаш (авторын фамилийжым, книган лумжым шарнышаш), туныктышын темлымыж почеш школысо але ялысе библиотекеште книга налын лудын шогышаш;

- 12 почеламутым наизусть палышаш.

Лудмаш урок дене календарно-тематический план (51 шагат)

2 класс

Урок рада м	Уроки м эртаре шаш кече	Уроки м эртаре ме кече	Урокын темыже	Лудмаш произведений	Примечания
			<i>І Раздел Калык ойпого (4 шагат)</i>		
1			Калык ойпого	1.Марий калык муро Изи вудет йогалеш Яндар йукан кукужо Такмак –влак 2. Лудыш мут 3. Шотлеммут Калыкмут, калыкпале, тушто.	
2			Марий калык йомак	Тумна ден рывыж Меран	
3			Йомак умбак, мый тембак	Ола чыве Ошел Васлий «Юзо кугызан	

				туштыжо»	
4			Мыскара - влак	В.Упымарий «Чавай ден Шавай» Г.Эвай .Орадым шорвондо туныкта. С.Чавайн.Соснаигын изаже. В.Крылов.Понго погаш нангаем.	
			<i>II Раздел Ныл изак – шоляк. (кенеж ден шыже) (7 шагат)</i>		
5			Кенеж поро, сай уна!	М.Шкетан. Шыже толмым шижам	
6			Шыжым чодыраште	В.Рожкин. Шыже тус А.Мичурин – Азмекей. Первый гана чодыраште. Могай понго палыза?	
7			Кинде – тиде илыш куат	В.Колумб Кинде Чонештен кайыме деч ончыч Владислав Конышев Кайык комбо ужеш	
8			Шортньо шыже пайрем	Василий Крылов Шыже эрдене Эрик Анисимов Шыже пайрем	
9			Поро паша нигунамат ок мондалт	Б.Данилов Поро паша В.Сапаев Чеверракым, кугуракым В.Исенекон Шыже	
10			Внеклассный лудмаш <i>Ныл изак – шоляк.</i>		
			<i>III Раздел Шортньо пеледыш- шамычлан (7 шагат)</i>		
11			Пиал шке ок тол	В.Сави Книга В.Орлов Пиал	
12			Ава кунам мала?	А.Юзыкайн Пеледышан шор Б.Данилов Ава кунам мала? И.Осмин Люда	
13			Аван пашаже	И.Васильев Ко эн сай? В.Дмитриев Коча В.Иванов Тумо	
14			Кова ден кочалан полшена	В.Сапаев Мор пеледме годым В.Илларионов Шарнем, коваем А.Горохов Шужарем	
15			Толын шуын мо озаже?	М.Горький Порткайыкиге Ю. Соловьев Ик шырчык	
16			Тушман ден йолташ	И. Осмин Изи чыве чи-чи-чи Тушман ден йолташ	
17			Внеклассный лудмаш <i>Шортньо пеледыш- шамычлан</i>		
			<i>IV Раздел Паша илышым сорастара (8 шагат)</i>		

18			Ме пашам йоратена	В.Чалай Ме пашам йоратена М.Емельянов Стройкышто Г. Горохов Мемнан авана М.Казаков Маляр	
19			Кинде – чылалан вий	Ю.Артамонов Вичу- шофер М. Большаков Ачам дене пырля Макс Майн Полдыш. Презе	
20			Паша айдемым чын корныш луктеш	А.Мокеева Авамлан полшем Макс Майн Кудвечым ко уштын? Макс Майн Часовой	
21			Шке ыштыме сайрак	Б.Данилов Пашаж дене чаплана В.Иванов Росота яшлык И. Емельянов Изи пашаче Ю.Артамонов Тарля кован поянлыкше	
22			Молан тунемнет, тудым шке кид дене ыште	Н.Лекайн Йытын дене мом ыштат Самат Шакир Йытын Б.Данилов Кыша Чыве, Коля да Кудыр (Йомак)	
			<i>V Раздел Поро (лыверге)кумыл шерге (7 шагат)</i>		
23			Яндар шум – чонан поро лий	Д.Исламов Онгыр йук Я.Элексейн Миша ден Кисик В.Иванов Футбол А.Бик Мый ом луд	
24			Мо тугай сай да мо тугай осалже?	А Федоров Авай поро К.Беляев Эн шергакан полек Сай йолташ	
25			Поро паша	И.Васильев Поро паша Макс Майн Вачий	
26			Пуртус лонгаште	Б.Данилов Купышто В.Крылов Шыргыжше пеледыш А.Авилов Польш	
			<i>VI Раздел Марий Эл – шочмо вел (7 шагат)</i>		
27			Шочмо эл	В.Дмитриев Саламлем, шочмо – кушмо кундемем В.Элмар Мый йоратем родной элемым А.Иванов Шочмо ял	
28			Кундемын поянлыкше	К Васин Марий чодыра Ший гай вудет В.Сапаев Шочмо –кушмо вер – шорем Н.Ильяков Кугу Юл	
29			Йошкар Ола - Марий кундемын рудо олаже	В.Иванов Йошкар – Ола нерген муро	

				В.Изилянова Морко велне В.Дмитриев Энер	
30			Шочмо вер	С.Вишневецкий Шыргыжеш ужарген пасуна Д.Исламов Шочмо вер В.Колумб Шум полек	
31			Внеклассный лудмаш <i>Марий Эл – шочмо вел</i>		
			<i>VII Раздел</i> <i>Ныл изак – шоляк (Теле ден шошо 14 шагат)</i>		
32			Мотор теле толын	Шабдар Осып Первый лум П.Луков Телым ялыште Б.Данилов теле	
33			Йушто дечын огына луд	М.Казаков Йушто Кугуза Ю.Чавайн Январь В.Одоевский Йушто Кугыза дек уналкеш	
34			Ен-влакын телымсе пашашт	В.Александров У шурно верч М.Емельянов Кайыкым пукшена Н.Иванов Чылалан палыме калык	
35			Телымсе модыш	Н.Яковлев Теле ужеш М.Казаков Ечызе В.Изилянова Киса	
36			Аван пайремже	А.Иванова Канде шошо пагыт В.Рожкин Ава Ниго деч сай	
37			Аван пашаже	М.Емельянов Эн шерге мут В Сапаев Полек	
38			Шошо уна	В.Данилов Шемгорак В.Рожкин шырчыкым вашлийына	
39			Шошо эрдене	В.Дмитриев Шошо эрдене Шошо нерген йомак А.Мокеев Эрдене кудывечыште	
40			Кумылым нолтыше пайрем	В.Бороздин Сандалькышке эн ончыч В.Исинеков Чевер Май Сенымаш пайрем	
41			Внеклассный лудмаш. Ава		
			<i>VIII Раздел</i> <i>Марий калык модыш</i>		
42			Мо тугай модыш?	Ош меран модыш М.Шкетан Ом мондо М.Майн У курчак А.Мокеев Курчак	
43			Йоча модыш -влак	Кутучо ден вута оза В.Сави пырля коштмына В.Крылов Модмаште	
44			Шке ыштыза	Кенеж ден шыже А.Мокеев У Модыш И.Одар Шке ыштыза	

45			Модын, пырля илаш тунеммат	В.Сави Школ кудвывечыште Турий модыш А.бик Модыш порт Я.Ялкайн Шолшо памаш	
46			Внеклассный лудмаш <i>Марий калык модыш</i>		
			<i>IX Раздел Первый Марий писатель- влак</i>		
47			Марий калыкын кугу писательже	С.Г.Чавайн Мукш Тушто С.Г.Чавайн Чевер шошо	
48			Памаш вуд мушкын нангая	С.Г.Чавайн Кенеж Памаш. Кенеж йуд Чевер май	
49			Уста мер пашаен, педагог, писатель да шанчызе	В.А.Мухин Илыш йук Шошын куатше Озым. Изак- шоляк улына	
50			Йолташ- влак дене нимо дечат лудыкшо огыл	В.А.Мухин Ушкал. Кишке	
51			Уста педагог да Марий сылнымутын мастарже	Н.С.Мухин Молан мый мурем. Кенеж. Куэ. Печуй, пырысиге да Пинеге. Кайык	

Кумшо класс

Литератур лудмаш да йылмым лывыртымаш (51 шагат)

Калык ойпого. Марий да моло калык-влакын ойпогышт: йомак, муро, тушто, калыкмут, калык пале да мыскара.

Тыге ышташ ок йоро, а тыге лиеш да кулеш. Сайым да удам ойыркалаш полшышо сынан почеламут ден ойлымаш-влак. Йоча-влакын тунеммашышт, ваш-ваш келшымашышт, пайдале тушка паша ыштымашышт, икте-васылан полшымаштышт сайым да удам ончыктымаш.

Элем пелен. Марий Элын илышыж гыч странице-влак. Марий кундемын ошкылжо, пашам йоратыше калыкше; лумло ен-влак нерген почеламут, ойлымаш да статья-влак.

Паша – илыш негыз. Кугыен-влакын пашашт, турло профессийышт, икшыве-влакын вий шуктымо пашашке ушнымашышт нерген сылнымут.

Пуртус муро. Идалык жап, шочмо пуртус, кундемшытына ашныме вольык да илыше янлык-влак нерген почеламут, ойлымаш, статья-влак.

Пошкудо калык-влак. Руш, татар, чуваш да башкир калык-влакын сылнымутышт. Нине калык-шамычын писатель ден поэт-влакын мурсаскашт. Калык коклаште келшен келшен илымашын кугу вий улмыжым ончыктымаш.

Аваем, аваем. Ныжыл кумылан ава-влак, нунын шке шочшышт верч тыршымышт да тургыжланымашт нерген почеламут, ойлымаш ден калыкмут-влак. Ешыште да пашаште тыршыше удырамашлан полеклыме моктеммут.

Тыныс лийже тунямбалне. Армий, кугу сар годым фронтышто, тылыште калык-влакын патырлыкым ончыктымашт, кызытсе жапыште тыныслык верч шогымаш нерген сылнымут.

Лумло марий писатель-влак. М. шкетанын, шабдар Осыпын, К. Беляевын, М. Казаков ден Осмин Йыванын сылнымут аршашышт.

Внеклассный лудмаш. Внеклассный лудмаш урок тылзылан ик гана эртаралтеш. Кучылтмо 9 шагат журналеш ончыкталтеш. Уромышто «Изи шудыр» (В. Б. Исенекоев ден М. Г. Леонтьева ямдыленит) книга кучылталтеш. Тылеч посна у изданий дене пайдаланаш лиеш. Тыгак урокым «Ямде лий» газетлан, «Кече» журналлан полеклаш кулеш.

Курылтде кутырымаш. Лудмо текстым логический ужаш-влаклан шеледымаш. Посна ужашын, тыгак путынь ойлымашын содержанияйже гыч эн кулешым ойырен лукмаш. Лудмеке, планым ыштымаш, туныктышын полшымыж дене кучыкемден каласкалымаш.

Тунемме ий мучаште йоча мом палышаш да ыштен моштышаш.

Палыдыме текстым ик минут жапыште икымше пелий мучаште 55-60 мутым лудын шуктышаш, кокымшо пелийыште – 60-70 мутым;

- лудмо годым сылнылык верч тыршышаш: логический паузым, ударенийым да интонацийым эскерышаш;

- лудмо почеш шке шонымашым пенгыдемдаш манын, текст гыч ужашым лудын ончыктышаш;

- планым чонышаш да каласкален моштышаш;

- сылнымутысо геройын образшым лончылаш туналшаш;

- герой нерген шке шонымашыжым каласен кодышаш але сочинений семын возен ончыктышаш;

- темлыме списке почеш, книга библиотекеште шке ойырен налшаш да лудшаш;

- 13 почеламутым наизусть палышаш.

Лудмаш урок дене календарно-тематический план (51 шагат)

3 класс

Урокым эртары м кече	Урок радам	Урокын темыже	Лудмаш произведений	Примечаний
Калык ойпого 3 шагат				
	1	Марий калык муро. Калыкмут - влак. Тушто – влак. Калык пале -влак	Марй калык муро. Калыкмут – влак. тушто – влак. Калык пале.	
	2	Марий калык йомак.	Каза, тага да пырыс. Йуксо удыр	
	3	Руш калык йомак. Вес элысе калык йомакше	Аленушка акаж ден Иванушка шольыжо. Шарль Перро. Йошкар Упш.	
Тыге ышташ ок йоро, а тыге лиеш да кулеш. 3 шагат				
	4	Могай лийман да могай лийман огыл?	Я.Пинясов. Могай лийман да могай лийман огыл? В.Осеева. Канделышташ. Н.Носов. Кияр	
	5	Мутым пуэнат – шукто.	Н.Новиков. Туналаш веле йосо. Р.Петрова. Кок койыш.	
	6	Внеклассный лудмаш Пайдале насекомыйым арале.	А.Новиков. Сусыр куэ. Елин – Пелин. Ойгыш логалше мукш.	
Элем пелен. 6 шагат				
	7	Курымеш йоратена.	Марий Эл Республикын Гимнже. И.Осмин. Курымеш йоратена. Б.Данилов. Вуетым саве.	
	8	Шочмо кундемна.	Б.Данилов. Мемнан ялна. С.Вишневский.	

			Шочмо мланде Г.Алексеев. Эр	
9	Шочмо йылме ден муро чонлан моткоч лишыл.		М.Майн. Шочмо йылме. А.Горохов. Йоратем. Ю.Артамонов. Марий муро.	
10	Шочмо элна сар жапыште.		Н.Анхимкова. Кинде шултыш.	
11	Кундемнан рудо олаже.		К.Васин. Йошкар – Ола.В.Иванов. Йошкар - Ола нерген муро.Я.Ялкайн. Чорай.	
12	Марий кундемын лумло енышт.		К.Васин. В.А. Мухин- Сави.Сылне пуртус лонгаште. Р. Беляйкина. Лумло туныктышо.	
		Паша илыш негыз. 6 шагат		
13	Паша- тыйын йолташет, його – тыйын тушманет.		В.Сави. Паша. М.Казаков. Мемнан пашана. Шуклан – сливе.	
14	Поро да сай пашам ыштыше ен пиалан.		К.Мелихан.Пиал. А.М.Горькийын Максим эргыжлан возымо серыш.	
15	Пашаче еным калык пагала.		А.Седугин. Чогыт. В.осеева. Пашам кузе ыштен улыда.	
16	Паша дене илена, пашам меже моктена.		А.Федоров. Кутко – влак.С.Чавайн. С.Чавайн. Мукшотар	
17	Паша чоным куандара.		Л.Воронкова. Паша чоным куандара. Дим. Орай. Буй олыкышто.	
18	Внеклассный лудмаш Паша илыш негыз Марий калык пайрем –влак. 4 шагат			
19	Марий калык пайрем.		В.Акцорин. Кажне Марий портышто.Шорыкйол сырам шолтымо удыр – влакын мурышт.	
20	Уарня толын шуо.		А.Волков. Уарня.Уарня муро – влак. Марийын пайремже. Н.лекайн. Агавайрем	
21	Семык пайрем.		Я.элексей. Семык пайрем. Ш.Осып. Семык.С.Чавйн. Семык.	
22	Внеклассный лудмашЙошкар пеледыш пайрем.		М.Шкетан. Йошкар пеледыш пайрем.	

	Сурем.	Сурем.	
Пуртус муро. Кенеж да шыже 5 шагат			
	23	Кенежым шарналтена.	И.Осмин. Кенеж кечын.И.Васильев. Эныж погымо годым.
	24	Шортньо шыже тольо.	Д.Исламов. Шыже чия.А.Мичурин – Азмекейн. Шыже.
	25	Шыжым кайык –влакын илышышт.	Чик – чирик Ю.Чавайн. Кайык – влак шыжым. Сентябрь.
	26	Кугыен ден школьник –влакын шыжымсе пашашт.	В.Косоротов. Паренге пасушто.
	27	Шыжым янлык – влакын илышышт.	М.Клолсов. Изи шоншо. В.Бианки. меран, кудыр, маска да Йушто кугызва.
Юзо теле 3 шагат			
	28	Телым вашлиймаш.	Дим. Орай. Первый лум.Ю.Чавайн. Теле. В.Даль. Икияш кугыза
	29	Телым тазалыкетым пенгыдемде.	. Ю.Чавайн. Декабрь А.Федоров. Йоратем мый сылне телым. И.Васильев. Водыр – уста ечызе.
	30	Внеклассный лудмашКайык – влакын телымсе илышышт.	В.Дмитриев. Киса. А.Ягельдин. Кайык устел. И.Крылов. Шудышырчык ден Кутко.
Сылне шошо шыргыжеш 4 шагат			
	31	Шошо толеш! Шошо!	Йыван Кырля. Шошо кече шырата М.Казаков. Шошо. В.Колумб. Шырчыкна. Ю.Чавайн Май.
	32	Космосыш ниго деч ончыч совет айдеме чонештен.	М.Водопьянов. 108 минут мланде деч ордыжто.
	33	Шошымсо паша. Ваш- ваш пашам келшен ыштымаш.	Марий ден маска. Б.Данилов. Эн тамле.
	34	Сенымаш кече.	В.Дмитриев. Сеныме кече. Ю.Артамонов. Мир.
Пошкудо калык – влак 4шагат			
	35	Шумбел Марий кундем	Г.Ладонщиков. шумбел Марий кундем. Н.Носов. Пучымыш
	36	Юл воктене шонымаш.	Юрий Петров. Юл воктене шонымаш.

			Стихван Шавлы. Мый улам Йошкар – Олаште. Иван Шухши. Шояк. Мусса Джамиль. Шошо. Самат Шакир. Йыван Кырля.	
	37	Изак- шоляклан келшымаш.	Мазат Рафиков. Пучо. Ханиф Карим. Калыкем.	
	38	Некласный лудмаш Российын эргыже улам.	Мустай Карим. Российын эргыже улам. Фарит Исангулов. Кувавай.	
		Аваем, аваем! 2 шагат		
	39	Аваем, аваем!	А.Букетов. Аваем, аваем! С Николаев. Авамлан	
	40	Аван чын полышкалышыже лийман.	Куку. В.Осеева. Эрге–влак. М.Емельянов. Эн шегре мут. Э.Анисимов. Аван кидше. Ю.Артамонов. Ава	
		Тыныс лийже тунямбалне 4 шагат		
	41	Курымешлан чапше кодеш.	Б.Данилов. Курымешлан чапше кодеш. А.Мичурин – Азмекей. Кыраш гын, кыраш.	
	42	Мемнан землякна – влак Кугу Отечественный сарыште лудымылыкым ончыктеныт	А.Бик. Паризанка Ольга Тихомирова. С.Вишневский. Тушманым сенымаш!	
	43	Самырык герой – влак.	Ю.Корольков. Леня Голиков. Г.Набатов. Удырын патырлыеше.	
	44	Внеклассный лудмаш Тыныс лийже тунянбалне.	К.Курашкевич. Кум эрге. А.Бик. Тыныс лийже тунямбалне.	
		Лумло писатель- влак 6 шагат		
	45	Ийын от мошто гын, туткарыш логалат.	М.Шкетан. Якшывай. Шабдар Осып. Шулдыран тана – влаклан. Кече, сай юж, яндар вуд.	
	46	Марий калыкын поэтше.	Миклай Казаков. Куэ. Школ пакчаште. Марий мландына.	
	47	Ошын койын полан пеледеш.	Иван Осмин. Кролик. Ошыш койын, полан пеледен. Пакчаште.	
	48	Пашам ышташ тунемаш кулеш.	Константин Беляев.	

			«Секрет»	
	49	Внеклассный лудмаш		
	50	Иктешлымаш.		

Нылымше класс
Лудмаш да йылмым лывыртываш. (51 шагат)

Калык ойпого. Шкенан автор-влакын калык йулалан полеклыме. Марий, руш да вес элласе калык-влакын йомакышт, туштышт да калыкмутышт.

Илаш мо вийым пуа? Пуртус, калык, паша. Марий сылнымутчо-влакын «Ужар илем» темылан возымо произведенийышт. Шкенан автор-влакын калык йулалан полеклыме ойпогышт. Пашам чапландарыше марий сылнымут.

Марий калыкын лумло енже-влак. Шкенан калык гыч лекше шымлызе, сарын да пашан геройжо, сылнымут да сымыктыш (искусство) пашаен-влак нерген ойлымаш, почеламут ден статья-влак.

Марий калыкын родо – тукумжо. Удмурт, мордва, эстон, финн, венгр да финн-угор йылме ешыш пурышо моло калыкын ойпогышт, писатель ден поэтыштын сылнымутышт.

Кумыл шергын шога. Марий енын поро улмыжым, тудын лывырге кумылзак койышыжым, турло калык кокласе келшымашым суретлыше ойлымаш, почеламут-влак.

Лумло марий писатель ден поэт-влак. Н.С.Лекайнын, В.С.Юксернын, Йыван Кырлян, В.Х.Колумбын, М.С.Майнын ойпого аршашышт.

Руш да вес элласе сылнымут мастар-влакын возымышт. А.С.Пушкинын, И.А.Крыловын, Л.Н.Толстойын, А.П.Чеховын, К.И.Чуковскийн, С. Я.Маршакын, А.П.Гайдарын, Н.Н.Носовын да молынат йочалык сылнымутышт. Д.Дефон, Д.Свифтын, М.Твеннын, В.Гюгон, Д.Родарин серымышт гыч ужаш-влак.

Шыргыжалына мо вара? Марий, руш да моло калык-влакын койдарчык сынан ойпогышт, мыскара шулышан мут аршашышт. Б.Даниловын, Гр. Ивановын шомакым модыктышо рифман почеламутышт. Буримела модмаш.

Внеклассный лудмаш урок.

Лудын моштым тергымаш урок.

Тунемме ий мучаште йоча мом палышаш да мом ыштен моштышаш.

Икымше пелий мучаште палыдыме текстым тичмаш мут дене чын, умылен да сылнын лудын пуышаш, 1 минутышто 75-80 шомакым шуктышаш, кокымшо пелийыште- 80-85 мутым;

- йукынат да шкевуют утларак да утларак лудын шогышаш;
- лудмын тун шонымашыжым шкевуя кычалаш туналшаш;
- турло произведенийыште герой-влакын койыш-шоктышыштым танастарышаш, икгайлыкым да ойыртемым мушаш;
- 3 классыште тунемше сылнымутан произведенийласе герой-влакын образыштым лончылаш туналме пашам умбакыже шуйышаш; почеламутлаште поэтический образ-влак дене палыме лийшаш;
- мыскара шулышан сылнымутым умылышаш;
- произведенийын жанр ойыртемым рашемдышаш;
- туныктышын темлымыж почеш да шке кумылын «Ямде лий» газетым, «Кече» журналым лудын шогышаш;

Лудмаш урок календарно-тематический план (51 шагат)
4 класс

Урокым эртарышаш кече	Урок рада мже	Урокым эртарым кече	Урокын темыже	Лудшаш произведений - влак	Примечаний

			1 раздел: Калык ойного 7 шагат		
1			Марий калыкат шке мурыжым, чодыра лонгаште илен, орлык – ойго дене муын.	Марий муро нерген. Марий такмак – влак. Калыкмут, тушто – влак.	
2			Пырля илымаште вий	Ныл йолташ. Марий калык йомак.	
3			Шонет – курыкымат савырет.	Шонет – курыкымат савырет. Китай калык йомак.	
4			Келшымаште веле – вий, илыш куан.	Сонарзе ден пучо. Йомак.Кече ден йур.	
5			Удыр куштымо курык лийже!	Удыр куштымо курык лийже.Мардеж.	
6			Енлан вынемым ит кунчо, тушко шке верештат.	Меран. Рывыж ден каза.Шына молан йыныса.	
7			Внеклассный лудмаш. Калык ойного.		
			2 раздел Пуртус, калык, паша. 14 шагат		
8			Пуртус – мемнан поянлыкна.	Пуртус -мемнан поянлыкна	
9			Кенеж.	Кенеж. Кенеж мучаш.	
10			Шум дене мо ырен гын, тек калык чоным пойдара.	Кокымшо кинде. Шыже.	
11			Кушко гынат ончалат, эре лум, лум, лум!	Теле. Лум. Телым . Теле чакна.	
12			Шошо! Шошо!	Шошо. Шошо муро.	
13			Ава мошта мемнам аклаш.	Ава.	
14			Калык йулам илышыш пуртымаш – моткоч суапле паша.	Калык йула. Изием шочын.	
15			Пырля паша куштылгын кая.	Вума.	
16			Марий турың сылнылыкшым чыланат палат.	Марий тур. Шунашовыч.	
17			Тоштым пагалат да уэмдат.	Тувыртыш пайрем. Тоштым пагалат да уэмдат.	
18			Сай шурным йылме дене огыл, паша дене ыштат.	Паша. У кинде там.	
19			Йыргаш ончал колтет_ чонлан йонгыдын, ласкан чучеш.	Уста кугезына – влак. У порт кушкеш.	
20			Внеклассный лудмаш. Илаш мо вийым пуа?		
			3 раздел: Марий калыкын лумло енже – влак.		
21			Марий калыкын ик эн йоратыме писательже.	Калык мурызо. Куэ.	
22			Муро – илыш, муро – вий.	Муро – илыш, муро – вий. Шушпык сем.	
23			Художник да мер пашаен.	Художник да мер пашаен. Чолга кумыл.	
24			Шкенжын эргыж дене кугешна.	Сергей Суворов. Туныктышо гыч академик	

				марте.	
			4 раздел: Марий калыкын родо – тукымжо. 7 шагат		
	25		Родо муро.	Родо муро. Мый венгр улам.	
	26		Кечан йудвел пучо!	Пучо. Шушпык.	
	27		Тос лияш енлан ко шочын, шкеж нерген ок шоно йоршын.	Сурай.	
	28		Мый мландым колыштам.	Мый мландым колыштам. Карел мланде. Шиялтыш.	
	29		Легенде, ит ондале.	Легенде, ит ондал. Йудвел- шочмо еундем.	
	30		Внеклассный лудмаш. Марий калыкын родо тукымжо.		
			5 раздел : Кумыл шергын шога. 6 шагат.		
	31		Кумыл – шинчал огыл, чывыштен отнал.	Кумыл эн шерге. Порылык- сай кумыл	
	32		Ава кумыл лай порсын улмаш.	Ава кумыл. Аваем, Россий.	
	33		Сай илет, кутырет, Марий калык. Марий патыр – влак.	Мастар калык. Сай илет, кутырет, Марий калык. Чумбылат. Болтуш	
	34		Танла келшен, лышташ – влакат куанен мурат.	Куэ лышташ нерген. Шумбел Чуваш мландем. Йоратыме Якутий.	
			6 раздел: Лумло Марий писатель ден поэт – влак. 7 шагат.		
	35		Паша айдемыш луктеш.	Рита – садовод. Вудшо йога – серже кодеш	
	36		Уста поэт да актер.	Тидыже вет Мустафа! Корным почо госрабфак.	
	37		Кушкеш, тузлана Йошкар – Ола.	Йошкар –Ола. Муро.	
	38		Калыкнан йоратыме поэт.	Муро. Валентин Колумб лумеш.	
	39		Внеклассный лудмаш Кинде – шинчал деч кугу от лий.	Перый книга. Кинде сеуыр.	
			7 раздел: Руш да моло калыкын тале писательже – влак. 12 ш.		
	40		Малыше кугыжа удыр ден шым патыр нерген йомак.	Малыше кугыжа удыр ден шым патыр нерген йомак	
	41		Руш сылнемутын онарже – влак.	Рывыж да виноград. Изи кайык.	
	42		Тулык икшывын илыш пурымашыже.	Ванька. Куан	
	43		Тыныслык деч шерге мо лийын кертеш?	Уныка дене мутланымаш. Шокшо ку.	
	44		Мый тетла тыге Ом ыште.	Витя Малеев школышто да монгышто.	
	45		Илышым лач окса дене висаш огеш лий.	Робинзон – калык илыдыме островышто.	

			Тои Сойерын приключенийже	
	46		Уремын йочаже.	Гаврош. Паша кузе упша?
	47		Лапутушко.... да Японийышке ужын коштмаш	Лапутушко.... да Японийышке ужын коштмаш
			8 раздел: Шургыжалына мо вара? 7 шагат	
	48		Його йолташ огыл	Йолагай ден Пулагай. Турня ден мукш. Вани оркана.
	49		Мемнан дене эсогыл кукужат турло калыкла мура.	Унгыг урокшо. Паяш шыргыжеш.
	50		Сад моткоч йытыран, сорал койын колтыш.	Виш капка.Шояк мешак. Йулем аркаште
	51		Туге шол, пашаште кид амыргыман тудо.	Тракторым ачален. Унала ужеш.

Марий йылме, чын возен моштымаш да йылмым лывырттымаш

Кажне марий йылме урокышто кум кашта гоч вончыман: икымше – уш-акылым вияндымаш, кокымшо – йылмым лывырттымаш, кумшо – воспитательный паша. Чыла тиде ик урокышто ушнен шогышаш.

Кокымшо класс гыч йоча-влак марий йылмым келгын тунеммашке куснат.

«Синтаксис» раздел утларакшым «Предложений» да «Мут сочетаний» теме-шамычым авалта. Уш-акылым вияндыме да йылмым лывырттыме нерген мутым лукмеке, эн ончычак предложенийын суапшым ушештарыман. Эн тунжо – предложенийым чын чонен моштымаш.

Предложений. Тунемше-влак икымше классыштак, эше буква дене палыме лийме деч ончычак, предложений нерген умылымашым налыт. Варажым предложенийым мут деч, мутым предложений деч ойыраш тунемыт. Нуно ойлымо да лудмо годым предложений пытымым йук дене палдыршаш улыт. Икымше классыштак кугубуква дене возаш туналаш да точкым шындаш тунемыт. Кокымшо классыште йоча-влак предложений мучаште точкым, йодыш палым да кычкыралтыш палым кучылташ тунемыт. Предложенийын главный членже-влак дене палыме лийыт, йодыш почеш мут-влак коклаше кылым рашемдат.

Кумшо классыште мут сочетаний кугу верым налеш. Мут сочетанийыште да предложенийыште шомак-влак коклаше кыл лончылатеш. Главный да второстепенный член-влак келгынрак тунемалтыт.

Нылымше классыште «Предложений» раздел почеш паша умбакыже шуйна. Икгай членан предложений-влак посна ойыралтыт. Сложный предложений дене палыме лийыт. **Да, ден, а, но** союз-влак дене ушалтше предложений-влак тунемалтыт.

Мут. Мутым турло могырым лончылен, ныл ий жапыште йоча мом палышаш:

- кажне шомак шкена йырысе илышын могай-гынат ик йыжыным почын пуа, мом-гынат ончыкташ кучылталтеш;

- чыла мутынат шке грамматический ойыртемеке уло: кажне шомак могай-гынат ойлымаш ужаш лиеш;

- кажне мут турло значений дене ойыртемайтеш.

Икымше классыште ко? да мо? йодышлан вашмутым пуышо ойлымаш ужаш-влакым тунемыт.

Кокымшо классыште ко?, мо?, могай?, мом ышта? йодышлан вашештыше шомак-влак дене палыме лийыт. Собственный лум мут-влакым кугу буква дене возаш тунемыт. Почеш мут-влак дене палыме лийыт. Мутвож нерген туналтыш умылымаш пуалтеш. Икгай вожан мут-влак лончылаттыт. Пич мужыран йонгыдо согласный-влак эскералтыт. Тыгай йукан шомак-влакым чын возаш тунемыт.

Кумшо классыште «Мутын составше» теме кугу верым налеш. Тиде теме келгынрак тунемалтыт. Пич да йонгыдо согласный дене пытыше мутвожан шомак-влакым чын возаш туналыт. Ударенийдыме гласный мучашан шомак-влакым чын возаш тунемыт. Мутлан, курльо, только, нале.

Ойлымаш ужашлан шуко жап ойыралтеш. Лум мут, пале мут, глагол да почеш мут келгынрак тунемалтыт.

Нылымше классыште олмештыш мут, чот мут да наречий ушнат. Мутым состав шот дене лончылаш да чын возен моштымашлан утларак жап ойыралтеш.

Йук да буква. Икымше класс гычак тунемше-влак 8 гласный йук да 12 буква улмо нерген пален налыт. Е, ё, ю, я буква-влак посна лончылалтыт. Тыгак 24 согласный йук да 22 согласный буква улмо нерген шинчымаш пуалтеш. Ятыр жапым пушкыдо согласный-влакым возымо шотыштат паша ышталтеш.

Кокымшо классыште фонетике дене паша умбакыже шуйна. Ы йукан ойыртегалтше тусшым лончылаш туныктена. Ф, х, ц, щ, б йукан мут-влакым чын ойлаш да возаш туныктыман. Ударенийым шындыме шотыштат паша шукталтеш.

Кумшо классыште ударениян да ударенийдыме гласный йук-влак умбакыже лончылалтыт. Мутышто ударенийдыме пытаргыш о, о, е гласный буква-влакым гармоний закон дене келшышын сераш туныктымаш.

Нылымше классыште посна фонетический теме уке. Ынде 1-3 класслаште чыла тунеммым ушештарен да иктешлен шогыман.

Марий йылме предметын ойыртегалтше могоржо.

Туныктымашын цель ден задачиже-влак

Шочмо марий йылмым туныктымаште тыгай цель-влак шындалтыт:

- йылме наука нерген тун умылымашым пуаш;
- йочан кутгырымо да возымо йылмыжым лывыртымаш.

Цельыш шуаш тыгай задаче-влак шындалтыт:

- шочмо йылмын поянлыкше нерген шинчымашым пуаш;
- шке гыч текстым чонаш туныкташ;
- шке йылмым тuzаташ ужаш.

Марий йылме курсы чоналтмыже.

Икымше классыште шочмо йылме урокышто эн ончыч ыштышаш паша – лудаш-возаш туныктымаш. Тудо 21 арня шуйна. Грамотлан тунем шумекке, марий йылме да лудшаш урок-влак посна эртаралташ туналыт.

Кокымшо – нылымше класслаште марий йылме урок-влак 4 кугу ужаш гыч шогат:

- предложений да мут;
- мут да предложений;
- йук ден буква да предложений;
- йылме лывыртымаш.

Кажне ужашыште орфографийлан туткыш ойыралтеш.

Предметын тун корныжо-влак:

- мутым чын возымаш да ойлымаш;
- йылмым лывыртымаш.

Йоча теве мом ыштен моштышаш:

- сайын лудшаш;
- чаткан возышаш;
- мутер-влак дене пайдалынышаш.

Туныктымашын пайдаже:

- шочмо йылме тун предметак лийын кодеш;
- тунемшын кумылжо нолталтеш;
- шочмо йылмын ямже тудын дек корным муэш;
- йоча марла устан ойлаш тунемеш;

- йоча моло предметым сайын тунемаш туналеш.

Тунемме пашаште марий йылмын верже.

Россий Федерацийысе тунемме тонеж-влакын базисный планышт дене келшышын марий йылмым тунемаш туналтыш классышлаште чылаже 540 шагат пуалтеш. Икымше классыште – 132 шагат, 2-4 класслаште – 136 шагат.

Марий йылмым тунеммашын лектышыже тыгай лийшаш:

- шотан айдемым шуарен куштышаш;
- йылме ен-влак кокласе вашкыл кучымо тун йоныш савырнышаш;
- йочан йылме культурыжо вияншаш;
- йылмын поянлыкшым кучылт моштышаш;
- ваш-ваш кутырен, диалогым чонен моштышаш;
- шке возымым терген моштышаш.

Кутырымо да возымо паша.

Колыштымаш. Кутырымашын кулешлыкшым рашемдымаш. Мо нерген увертарымым умылымаш. Йодыш-влаклан вашештен моштымаш.

Мутланымаш. Повествований, описаний да шонкалымаш сынан текстым кучылт моштымаш. Йук-влакым чын каласымаш.

Лудмаш. Йылмым тунеммаш эре лудмаш дене пырля ошкылеш. Садлан эн ончыч слог дене лудмашке кусныман. Вара тичмаш шомакым лудмашке вончыман. Мом лудмым умылен моштыман. Ударенийым эскерыман. Сылнын лудаш тунемман. Орфоэпийын йодмыжым шуктыман.

Возымаш. Возымо годым гигиенын йодмыжым шуктымаш. Парня-влакым лывырттымаш. Чыла буквам чын возаш тунеммаш. Арун да чаткан возаш тунеммаш. Книга але доска гыч возен налаш тунеммаш.

Мут ден предложений. Мутын мом ончыктымыжым рашемдымаш. Мут ден предложений кокласе ойыртемым умылымаш.

Чын возымаш. Мут-влакым чын возымо правил-влак дене палыме лиймаш. Предложений туналтышым да собственный лум мут-влакым кугу буква дене возен моштымаш. Мутым ик корно гыч весыш чын кусарымаш. Предложений мучаште препинаний знакым шынден моштымаш.

Йылмым лывырттымаш. Мут поянлык дене пайдаланен, изирак текстым шонен возымаш. Сылнын лудаш да возаш тунеммаш.

Марий йылме дене тун курс.

Синтаксис. Мут, мут сочетаний да предложенийым ойыркалымаш. Каласыме цель дене предложений-влакын турло лиймышт нерген палымаш. Предложенийын грамматический рудыжым палымаш. Главный ден второстепенный член-влакым ойыркален моштымаш.

Морфологий. Ойлымаш ужаш-влак. Самостоятельный ден служебный ойлымаш ужаш-влак.

Лум мут. Лум мутын собственный да нарицательный улмыжо. Лум мутын числаже да падежше. Лум мутым состав шот дене лончылымаш.

Пале мут. Пале мутым кучылт моштымаш.

Глагол. Глаголын жап, числа, лица формыжо-влак. Глаголым состав шот дене лончылымаш.

Чот мут. Чот мутын кулешлыкше. Марла шотлен моштымаш.

Почеш мут. Почеш мут-влакым чын кучылт моштымаш.

Графика. Йук да буква ойыртемым палымаш. Марий алфавит дене пайдаланен моштымаш.

Лексика. Шомакын мом ончыктымыжым рашемден моштымаш.

Мутын составше. Икгай вожан мут нерген умылымаш. Тушто морфемым чын муын моштымаш.

Орфографий. Мутым чын возымо правил-влакым кучылт моштымаш. Мутым вончыктарен моштымаш. Е, ё, ю, я буква-влакым возен моштымаш. Ы букван возалтмыже.

Йылмым лывыртываш. Сылнын мутланен, возен моштымаш. Текстым возен моштымаш. Текстесе ужаш-влакым радамлымаш. Текстлан планым чонен моштымаш. Турло изложенийым возымаш. Сочиненийым сылнын серымаш. Диалогым чын чонымаш. Йылмым шымлаш тунеммаш.

Марий йылме да йылмым лывыртываш (51 шагат)

Предложений. Кок-кум шомакан предложений-влак. Кок-кум предложениян изи ойлымаш.

Предложенийыште рудо шомак-влак: подлежащий ден сказуемый. Мут-влак кокласе кыл (йодышым шынден палымаш).

Повествовательный предложенийым эскерымаш, предложений мучашеш точкым шындымаш. Йодышан предложенийым эскерымаш, предложений мучашеш йодыш палым шындымаш. Побудительный предложенийым эскерымаш.

Восклицательный да восклицательный огыл предложенийым эскерымаш, восклицательный предложений мучашеш кычкыралтыш палым шындымаш.

Мут ден предложений. Мут ден предложений. Предложений ден мут. Лум мут. **Ко? Мо?** йодышлан вышештыше шомак-влакым предложенийыште подлежащий лиймышт (палдарымаш).

Глагол, предметын мом ыштымыжым ончыктышо да **мом ышта? мом ыштат?** йодышлан вашештыше мутан предложений – влак.

Пале мут, предметын палыжым ончыктышо да **могай?** йодышлан вашештыше шомакан предложений-влак.

Кумдан кучылталтше почеш мут-влак: дене, дек, гыч, гоч, нерген, гай. Нуным посна возымаш.

Ен, ачалум да фамилийым кугу буква дене возымаш.

Вольыккан да моло чонанлан пуымо лумым кугу буква дене серымаш.

Ола, ял да энер лум-влакым кугу буква дене возымаш.

Икгай вожан мут-влак. Мутвожын эре ик семын сералтмыжым эскерымаш: вудым-вуд, флагым-флаг.

«Марий йылме» учебникысе да С. Дмитриевын «Чын возо» мутерже дене пайдаланаш туналмаш.

Йук, буква, мут ден предложений. Йук, буква, мут ден предложений нерген ушештарымаш. Предложенийысе главный член-влак нерген ушештарымаш. Подлежащий ден сказуемый лийше шомаклаште гласный да согласный йук-влакым ойыркалымаш.

Мут туналтыште да гласный почеш слог туналтышыште шогышо **е, я, ю** буква-влак. Тыгай букван мутым, тыгай шомакан предложенийым лончылымаш, предложенийысе главный член-влакым ончыктымаш.

Марий йылмысе **ы** йукан мут-влакым эскерымаш. Мутвожышто **ы** буквам возымаш, мутлан: **пыл** мутвожышто ик **ы** буква сералтеш, **пырдыж** мутвожышто – кок **ы** буква.

Пич да йонгыдо мужыран согласный йук-влак: б-п, в-ф, г-к, д-т, ж-ш, з-с. Мут мучашыште нунын возалтмыштым тергымаш: клубышто – клуб, купышто – куп, левым – лев, шарфым – шарф...

Руш йылме гыч пурышо **ф, х, ц, щ, б** йук-влакым чын ойлымаш да йонылыш деч посна серымаш, мутлан: флаг, кофто, шкаф, художник, колхоз, цех да молат.

Ударений. Кок-кум гласныян мутлаште ударениян слогым ончыктымаш. Почеламутышто ударениян да ударенийдыме слог – влакын кельштаралтмыштым эскерымаш, мутлан: кок слоган шомакыште ударений икымше але кокымшо слогеш логалеш.

Алфавит, тудын кулешлыкше. «Марий йылме» учебникыште да «Чын возо» мутерыште кулеш букван шомакым кычал мумаш. Икымше буквам шотыш налын, мут-влакым алфавит почеш радамлымаш.

Ушештарымаш. Предложений. Мут ден предложений. Йук, буква, мут да предложений.

Тунемме ий мучаште йоча мом палышаш да ыштен моштышаш.

Марий алфавитышке пурышо 36 букван лумыштым палышаш;

пушкыдо да пенгыде, мужыран да мужырдымо йон, тыгак пич согласный йук-влакым ойыркалышаш;

_ шомакым слоглан шеледен, вес корнышко чын вончыктарышаш;

- мутым, предложенийым, 30-40 мутан текстым, буквам кодыде, арун да чаткан возышаш;

_ серыме писылык тыгай лийшаш: икымше пелийыште 1 минут жапыште 20 буквам возен шуктышаш, кокымшо пелийыште – 35 буквам;

- ен, фамилий, ола, ял, янлык ден вольыккан пуымо лумым кугу буква дене туналын серышаш;

- предложенийым кугу буква дене туналын возышаш да предложений мучашеш точкым, вопросительный але восклицательный знакым шындышаш;
- предметым, тудын палыжым да мом ыштымыжым ончыктышо шомак-влаклан йодышым чын шындышаш, нуным ойыркалышаш;
- предложенийште тун мут-влакым: подлежащий ден сказуемыйым мушаш, главный член дене кылдалтше шомак-влакым ончыкташ туналшаш;
- мутым йук шот дене лончылышаш: шомакыште мыняр слог уло, кудо слогшо ударениян, а кудыжо ударенийдыме, йук-влак могай радам дене почела шогат, ойлымо ден возымо коклаште ойырте м уло але уке;
- йодышлан вашештен, 30-40 шомакан текст почеш изложенийым возышаш.

Марий йылме дене календарно-тематический план (51 шагат)

2 класс

Урокым эртарышаш кече	Урок радам	Урокым эртарым кече	Урокын темыже	Паша стр.	Примечаний
			1 раздел Ушештарымаш		
	1		Ончыч тунеммым иктешлен ушештарымаш.	1-5 паша м\п 4паша с.3-4	
2 раздел Текст					
	2		Изи ойлымаш. Текстын ойырте мже.	21,23,24,29 пашам/п 25 паша	
3 раздел Ойлончо					
	3		Кок-кум шомакан ойлончо – влак.	6,9,11 паша м/п 13 паша	
	4		Диктант. Кочаем		
	5		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Порткайык дене пырыс.		
	6		Ойлончын рудо шомакше – влак.	34-36 пашам/п 37 паша	
	7		Подлежащийын да сказуемыйын ойлончо рудо лиймышт.	38-40 паша м/п 42 паша	
	8		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Кок тага.		
	9		Ойлончын второстепенный членже – влак.	44,46,48 паша м/п 49 паша	
	10		Мут- влак кокласе кыл.	50-53 паша м/п 56 паша	
	11		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Садышкына шыже толын.		
	12		Увертарыше (повествовательный) ойлончо.	70,74,75,79 паша м/ 77 паша	
	13		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Янлык илыш.		
	14		Таратыше (побудительный) ойлончо.	79 паша	
	15		Йодышан (вопросительный)	82,94 паша м/п 93	

		ойлончо.	паша	
	16	Диктант. Кудырчан йур.		
	17	Кучкырал каласыме(восклицательный) ойлочо.	96,97,101,102 паша м/ 104 паша	
	18	Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Шочмо кече.		
4 раздел Мут ден ойлочо				
	19	Мут ден ойлочо.	106-108,1 11 паша/п 116 паша	
	20	Диктант. Шыже.		
5 раздел Лум мут				
	21	Лум мут.	122-124,125 паша м/п 138 паша	
	22	Йылме лывыртыме паша. Изложений. Осал йоча.		
	23	Собственный лум мут – влакым возымаш.	194 паша, 195 паша, 197 паша	
6 раздел Глагол				
	24	Глагол		
	25	Лум мут ден глаголын ойлончышто верышт.	248,250,251 паша м/п 253 паша	
	26	Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Йоратыме пырысем.		
7 раздел Пале мут				
	27	Пале мут	162, 163, 166 паша, 170, 179 паша м/ п181 паша	
8 раздел Почеш мут				
	28	Ойлончышто почеш мут- влак.	186,187,189,191 паша м/п 192 паша	
	29	Диктант. Книгам аралем.		
9 раздел Мутын сатавше				
	30	Икгай вожан мут – влак.	230-232 паша,235 паша м/п 233 паша	
	31	Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Мыйын йолташем.		
10 раздел Йук да буква				
	32	Йонйук ден сонйук – влак.	236,237 паша м/п 238 паша	
	33	Йылме лывыртыме паша. Изложений. Киса.		
	34	Йук да буква – влак.	243 паша, м/п 247	
	35	Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Шочмо верем.		
	36	Пералтыш. Пералтышан мутлончым (слогым) ончыктымаш.	389,390,392,394 паша м/п 398 паша	
	37	Диктант. Водыр -уста ечызе.		
	38	Е,ё,ю,я, буква – влакым кучылтмаш.	289,291,293,294 паша м/п 300 паша	
	39	Йылме лывыртыме паша.		

		Изложений. Янлык илыш.	
40		Ы йук да буквам кучылтмаш.	337-338,34341,344 паша м/п 345 паша
41		Диктант. Школ корнышто.	
42		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Мемнан ешна.	
43		Йон ден сон мужыран сонйук ден буквам кучылтмаш.	348,351,352,354 паша,м/п 357 паша.
44		Пушкыдо пенгыде сонйук да сон буква – влак.	307,309,314,322 паша м/п 328 паша
45		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Каза ден рывыж.	
46		Руш йылме гыч пурышо ф,х,ц,щ, б буква – влакым чын ойлымаш да возымаш.	374-377 паша м/п 384 паша
47		Диктант.Пинеге ден пырысиге.	
48		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Вашке каныш!	
49		Алфавит	405,407,410 паша м/п 415 паша
50		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Мукшотар.	
51		Ушештарымаш.	

Кумшо класс

Ончыч тунеммым ушештарымаш.

Предложений. Мут-влак кокласе кыл. Каласыме цель дене предложений-влакын турло лиймышт.

Лум мут, пале мут, глагол, почеш мут.

Йук ден буква-влак. Гласный ден согласный йук-влак. Ударений.

Предложений. Подлежащий ден сказуемый. Второстепенный член-влак.

Мут сочетаний. Мут-влак кокласе кыл. Предложений-влакым чонымаш. Второстепенный член-влак дене предложений-влакым шарен возымаш.

Предложений ден мут-влак.

Мутын составше. Икгай вожан мут-влакым предложенийште эскерымаш.

Мутын составше. Мутмучашым эскерымаш.

Суффикс. Турло суффикс-влакым эскерымаш.

Йук да буква-влак.

Гласный йук-влакым ушештарымаш. Ударениян да ударенийдыме слог-влакым эскерымаш. Мут мучаште ударенийдыме гласный-влакым возен моштымаш.

Предложений ден ойлымаш ужаш-влак.

Ойлымаш ужаш-влак нерген умылымаш. Лум мут, пале мут, глагол да почеш мут дене палдарымаш.

Лум мутын падеж да числа дене вашталтмыже.

Пале мут. Пале мутын кучылтатлтмыже.

Глагол. Глаголын жапше. Ваштарешла шогышо глагол-влакым кучылт моштымаш.

Курылтде кутырымаш. Лудмо текстым тичмашын каласкалымаш. Текст почеш шкевуя планым чонымаш. 60-70 шомакан предложенийым возымаш. Сочиненийым возымаш. Серышым возаш тунеммаш.

Текст. Текстым ужаш-влаклан шелмаш, вуймутым пуымаш, планым ыштымаш. Текстын чоналтме кышкарже.

Арун да чаткан возымаш.

Возымо годым гигиеным эскерымаш.

Изи да кугу буква-влакым чын серымаш.

Курылтде возен моштымаш. Буква-влакым чын ушымаш.

Марий йылме дене календарно-тематический план (51 шагат)
3 класс

Урокым эртарыме кече	Урок радам	Урокым эртарышаш кече	Урокын темыже	Бштыме паша - влак	Примечание
			Раздел 1. Ушештарымаш. (6 шагат)		
	1.		Ончыч тунеммым иктешлен ушештарымаш.	1- 10 паша м\п 7 паша	
	2		Ушештарымаш.Ойлончышто мут – влак кокласе кыл.	11-18 паша м\п 16 паша	
	3		Ушештарымаш.Каласыме цель ден ойлончо – влакын турло лиймышт.	19-23 паша м\п 21 паша	
	4		Повествовательный, побудительный ойлончо – влак.	25-33паша м\п 28 паша, 34-43 паша м\п 43	
	5.		Диктант.Чодыра поянлык.		
	6		Йылме лывытрыме паша. Изложений. Кинде.		
			Раздел 2. Ойлончо (6 шагат)		
	7		Ойлончо. Подлежащий ден сказуемый.	72-77 паша м\п 77	
	8		Ойлончын второстепенный членже – влак.	77,79,81,83 паша м\п 86	
	9		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Кенежым кузе эртаренам.		
	10		Мут кылдыш. Мут- влак кокласе кыл.	90-97,99 паша м\п 97	
	11		Диктант. Школ корно.		
	12.		Йылме лывыртыме паша. Изложений. « Чывиге»		
			Раздел 3 Мутын составше. (6 шагат)		
	13		Мутын составше. Ончыч тунеммым ушештарымаш.	124-136 паша м\п 129	
	14		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Шортьно шыже.		
	15		Мутмучаш.	138- 146 паша м\п 146 147-152 паша м\п 150	
	16		Суффикс.	153-162 паша м\п 163	
	17		Диктант. Изи кож.		

18		Йылме лывыртыме паша. Изложений. «Чодырасе илыш»		
Раздел 4 Йук да буква – влак (7 шагат)				
19		Йук да буква - влак	170-174 паша м\п 174	
20		Йон да сон йук да буква – влак.	186,187 191,194 паша м\п 194	
21		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Чевер кенеж.		
22		Пералтышан да перплтышдыме мутлончо- влак.	177-178 ,180,188 паша м\п 189	
23		Мутмучашысе пералтышдыме йон буква – влакым возен моштымаш.	207-212 паша м\п 210	
24		Диктант. Кыргорий коча.		
25		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Йоратыме аваем.		
Раздел 5. Ойлымаш ужаш – влак. Лум мут. (13 шагат)				
26		Ойлымаш ужаш – влак нерген ушештарымаш. Лум мут.	214-221 паша м\п 221 222 – 230 паша м\п 230	
27		Лум мутын вочмыкшо. Именительный вочмык	117-120, 293 паша	
28		Родительный вочмык.	300-303 м\п 305	
29		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Ласка омо дене мале.		
30		Дательный вочмык	306-309 м\п 310	
31		Винительный вочмык	311- 320 паша м\п 317	
32		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Мыланем сумкам сырен.		
33		Местный вочмык.	321- 332 паша м\п 326	
34		Направительный вочмык.	327-329,330м\п 330	
35		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Маска кузе помыжалтын.		
36		Обстоятельный вочмык.	335-348 паша м\п 341	
37		Диктант. Киса.		
38		Йылме лывыртыме паша. Сочинений.		
Раздел 6 ПАЛЕ МУТ (3 шагат)				
39		Пале мут нерген ушештарымаш.	389,390,392,394 м\п 398паша м\п 381	
40		Пале мутын кучылталтмыже.	393-404 паша	

			м\п 404	
41		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Шоншо.		
Раздел 7 ГЛАГОЛ (6 шагат)				
42		Глагол нерген ушештарымаш	405- 409 паша м\п 411	
43		Глаголын числаже.	414-423 паша м\п 423	
44		Глаголын жапше.	424- 434 паша м\п 434	
45		Диктант. Шошым.		
46		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Онай чывиге.		
Раздел 8 ПОЧЕШ МУТ (2 шагат)				
47		Почеш мут нерген ушештарымаш	222,223,225,229, 244паша м\п 243 паша	
48		Йылме лывыртыме паша. Сочинений.Йоратыме классем.		
Раздел 9. Ушештарымаш. (3 шагат)				
49		Ойлымаш ужаш – влак нерген шинчымашым иктешлымаш.	455,459,461, 467,475 паша м\п 480	
50		Диктант. Шошо.		
51		Ушештарымаш. Предложений ден ойлымаш ужаш- влак.		

Марий йылме да йылмым лывыртымаш 4 класс (51 шагат)

II-III класслаште тунеммым ушештарымаш.

Предложенийын главный да второстепенный членже-влак.

Мут-влак кокласе кыл. Предложений мучашеш точкым шындымаш.

Предложений. Текст.

Ойлымаш ужаш-влак: лум мут, пале мут, глагол да почеш мут.

Мутын составше. Лум мутышто, пале мутышто да глаголышто мутвож, мутмучаш ден суффикс-влак.

Йук ден буква-влак. Гласный да согласный йук-влак. Ударениян да ударенийдыме слог-влак. Мут мучашсе ударенийдыме **о, о, е** гласныян лум мут, пале мут ден глагол-влак.

Предложений да мут сочетаний. Мут сочетаний. Мут сочетанийыште тун да рашемдыше шомак-влак.

Предложенийын главный да второстепенный членже-влак: дополнений, определений да умландарыше член.

Распространенный да распространенный огыл предложений-влак.

Икгай членан предложений-влак. Икгай подлежащиян предложений. Икгай сказуемыян предложений.

Икгай второстепенный членан предложений. Икгай членан предложенийыште союз уке годым запятойым шындымаш.

Ден, да,тыгак а, но союз дене ушалтше икгай членан предложений-влак. **А, но** союз улмо годым запятойым эре шындыман.

Сложный предложений. Союзан да кажне простой предложенийыште кок главный членге улман сложносочиненный предложений-влак.

Гын, гынат, манын союзан сложноподчиненный предложений-влакым кучылтмаш.

Вияш ой. Авторын мутшо деч вара да тудын деч ончыч шогышо вияш ой.

Предложений ден ойлымаш ужаш-влак.

Чот мут. Чот мутын кулешлыкше. Икте гыч лу марте шотлымаш, нуным предложенийыште кучылтмаш. Шотлымо да радам чот мут-влак.

Олмештыш мут. Личный олмештыш мут-влак. Личный олмештыш мутын числа, лица да падеж дене вашталтмыже.

Наречий. Жапым (таче, икече, умаште...), верым (тыште, умбалне...) да кузе лиймым (сайын, эркын...) ончыктышо наречии-влак.

Иктешлымаш.

Марий йылме дене календарно-тематический план (51 шагат)

4 класс

Урокым эртары шаш кече	Урок рад ам	Урокым эртарым е кече	Урокын темыже	Примечаний
Раздел 1 Текст				
	1		Текст.	
	2		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Мый марий улам!	
2 раздел Ушештарымаш				
	3		Ойлончо да тудын членже – влак. 2,8,9,12 паша м/п 22 паша	
	4		Муткылдыш. 23,24,26,29 паша м/п	
	5		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Кенеж.	
	6		Мутын составше. 30-33,35 паша м/п 34 паша	
	7		Йук ден буква – влак. 38,40-43 пашам/п 35 паша	
	8		Ойлымаш ужаш-влак. 55,56,58,64 паша м/п 72 паша	
	9		Диктант. Шоншо.	
	10		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Чодыра илыш.	
3 раздел Ойлончо ден муткылдыш				
	11		Муткылдыш. 74,75,76 паша, 80 паша м/п 78 паша	
	12		Ойлончын тун членже- влак. 96 паша	
	13		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Шыже.	
	14		Ойлончын ешарыме членже- влак. 97,98 паша	
	15		Ешартык. 9101 паша, 103 паша	
	16		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Теле толмым вучем.	
	17		Рашемдык. 104-108 паша, м/п 109 паша	
	18		Умыландарыше член. 110-112 паша, 117 паша м/п 118 паша	
	19		Диктант. Пытартыш лышташ.	
	20		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Уста ечызе.	
	21		Распространенный да распространенный огыл ойлончо-влак. 119-122 паша, м/п 120 паша	
	22		Икгай членан ойлончо –влак. 123-125 паша м/п 127 паша	
	23		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Рывыжиге.	
	24		Икгай членан ойлончышто чарналтыш палым шындымаш. 128,131,134,137 пашам/п 138 паша	
	25		Кыдежан ойлончо нерген умылымаш. 142-144 паша м/п 146 паша	
	26		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Шонгылан польш.	
	27		Ушем мутан кыдежан ойлончо. 148-151 паша, м/п 154 паша	

28		Кыдежан ойлончо нерген шинчымашым иктешлымаш. 155,156 паша м/п 157 паша	
29		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Телым ялыште.	
30		Кыдежан ойлончышто чарналтыш палым шындымаш.	
31		Диктант. Чодыра поянлык.	
32		Вияш ой. 158-163 паша	
33		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Ушан чывиге.	
4 раздел Ойлымаш ужаш – влак.			
34		Олмештыш мут. Личный олмештыш мутын числа да лицаже. 169,172,174,175 паша м/ 177 паша	
35		Олмештыш мутын вочмык дене вышталтмыже 178, 180,181 паша м/п 184 паша	
36		Диктант. Келшымаш.	
37		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Йоратыме туныктышем.	
38		Чот мут нерген улылымаш. Шотлымо чот мут. 188,190,191,195 паша	
39		Чот мут. Радам чот мут. 198,199 паша м/п 200 паша	
40		Диктант. Марий Мустафа.	
41		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Школ пакчаште.	
42		Наречий. Верым ончыктышо наречий. 203, 204 паша м/п 206 паша	
43		Жапым ончыктышо наречий. 207,208 паша м/п 209 паша	
44		Йылме лывыртыме паша. Изложений. Ава кунам мала?	
45		Кузе лиймым ончыктышо наречий. 210-212 папа	
46		Диктант. Ялысе пагалыме ен.	
47		Йылме лывыртыме паша. Сочинений. Сай ден уда.	
5 раздел Ушештарымаш			
48		Идалык мучко тунемым иктешлен ушештарымаш.	
49		Турло лончылымаш – влак.	
50		Диктант. Шошо.	
51		Ушештарымаш.	

Тунемме ий мучаште йоча мом палышаш да ыштен моштышаш

Тунемме ойлымаш ужаш-влакым: лум мутым, пале мутым, чотмутым, олмештыш мутым, глаголым, наречийым да почеш мутым – да нунын грамматический ойыртемыштым палышаш. Тудо икгай членан простой да сложный предложенийым ойыраш туналшаш, вияш ой дене палыме лийшаш;

- возымо пилылык кушшаш: икымше пелийыште 1 минутышто 45 буква серен шуктыман, кокымшо пелийыште – 65 буква;

- 70-80 шомакан текстым йонылыш деч посна каллиграфически арун да чаткан шкевуя возен налшаш але диктовка почеш серышаш, тидын годым тунемме орфограмм-влакым туткын шекланьшаш, предложений мучашеш келшыше препинаний знакым шындышаш; тыгак икгай членан предложенийыште союз уке годым, эше **а, но** союз ончылан запятойым шындыде кодышаш огыл; сложный предложенийым синтаксически лончылымеке, союз уке годым кок простой предложений коклаш запятойым шындаш туналшаш, ты шотышто **гын, гынат, манын** союз-влакат запятой шындышашым шижтарышаш улыт;

- мут-влакым фонетически лончылышаш;

- раш морфеман шомак-влакым состав шот дене шеледышаш;

- ойлымаш ужаш-влакым: лум мутым, пале мутым, чот мутым, олмештыш мутым, наречийым да почеш мутым – да нунын грамматический форммыштым каласышаш;

-предложениям синтаксически лончылымыж годым тудын простой але сложный улмыжым, подлежащий ден сказуемыйым, дополнений, определений ден умландарыше член-влакым палемдышаш;
-текст почеш шкевуя планым ыштышаш да 70-90 мутан ойлымаш почеш изложенийым серышаш;
-темлыме текст почеш описаний да шонкалымаш сынан ойлымашым чонышаш, 11-12 предложениян (70-80 шомакан) сочиненийым возышаш.

Тунемше-влакын шинчымашыштым аклыме нормо-влак

Туналтыш классыште тунемше-влакын шинчымашышт ден моштымашыштым аклыме нормо-влак тунемме материалым пенгыдын да келгын умылен налаш йоча-влаклан полшышаш улыт. Нине нормо-влак йоча-шамычым кузе тунеммыштым эреак терген шогаш, почеш кодмыштым да умылен шуктыдымыштым пытараш, начар отметкым налмыштлан корным петыраш йоным пуат.

Тунемше-влакын шинчымашышт ден моштымашыштым чын аклымаш-туныктышын пашаштыже процент верч тыршымым корандаш, туныктышо ден тунемше-влакын пашаштышт формализм деч утлаш полшышо пеш кулешан йон.

Чын шындыме отметке йоча-влакым кумылын тунемаш тарата, лудын-возен моштымо усталыкым чарныде виянден толаш полша.

Тунемше-влакын шинчымашышт йодыштмо йон дене да возыктымо контрольный паша дене тергалтеш. Возыктымо контрольный паша тергышаш теме дене йоча-влакын теоретический материалым сайын тунем налмышт да тудым кучылт мошташ ямдылалт шумашт почеш веле эртаралтеш.

I класс

Икымше классыште тунемшын шкевуя лудмыжо посна отметке дене ок палемдалт. Но шуко лудшым мокталташ туныктышо поро шомакым муын кертеш. Шылталаш ок кўл, но лудаш йоча-влакым эреак кумылан ден шогыман. Йолташын примерже - сай йон.

II класс

«5» отметке шындалтеш:

- тунемше сылнымутан, научный книга-влакым программе почеш эреак лудын шога, лудаш темлыме книга-влак кокла гыч иктаж-кудыжым шкевуя аклен кертеш: комышто книга лўмым, авторын фамилийжым куштылгын каласен кертеш;

- книгаште мо нерген ойлалтмым пала, тыгодым содержанияйын тўжвал палыжлан энерта-авторым, книга лўмым каласа, комысо да текстысе сўретым умылтара;

- туныктышын каласыме произведенийым урокышто палемдыме жапыште шке муэш да, умылен, семынже лудеш, йоча книгаг ты жаплан кўлеш семын лудын моштымыжым ончыкта;

- туныктышын йодмыж почеш книгагсе герой-влакым каласен да ончыктен кертеш, кызыт гына лудмо але классыште ончыч лончылымо кеч – могай вес произведенийын але тудын ужашыжын содержанияйжым ойлен пуа;

- классыште лудмо да лончылымо книга-влак кокла гыч кеч-могай темылан 1-2 книгаг (произведенийым) куштылгын шарналтен ойла.

«4» отметке шындалтеш:

- тунемше темлыме книга-влакым лудеш, авторын фамилийжым пала, книга лўмым каласа, мо нерген ойлалтмым умыла, содержанияйын кокыт деч шагал огыл тўжвал палыжым ужын мошта: авторын фамилийжым але книга лўмым ойла, комысо да текстысе сўретым умылтара;

- туныктышын йодмыж почеш книгагсе герой-влакым палемдыме жапыште книгагсе шке муэш да, умылен, семынже лудеш, йоча книгаг ты жаплан кўлеш семын лудын моштымыжым ончыкта;

- туныктышын йодмыж почеш книгагсе герой-влакым каласен да ончыктен кертеш, кызыт гына лудмо але классыште ончыч лончылымо кеч-могай вес произведенийын але тудын ужашыжын содержанияйжым ойлен пуа, лудмо нерген шке шонымыжым умылтара;

- классыште лудмо да лончылымо книга-влак кокла гыч кеч-могай темыланат ик книгаг шарналтен ойла.

«3» отметке шындалтеш:

- тунемше книгаг туныктышын ушештарымыж почеш веле лудеш;

- тыглай коман книга-влакым веле шкевуя пален кертеш, утларак сӧрастарыме комышто книга лўмым туныктышын полшымыж дене гына муэш. Мо нерген ойлалтым утларакше комысо да текстысе сўрет почеш веле пала;

- урокышто палемдыме жапыште у книгам онча, но туныктышын каласыме произведенийым тушто шкевуя эре муын ок керт, садлан пашам куштылемдаш перна;

- содержанийым да классыште лудын лончылымо книгасе тўн герой-влакым каласкалымыж годым утларакше тушто ужмо сўретлан гына энерта;

- классыште лудын лончылымо книга – влак кокла гыч южо темылан гына книгам шарналтен каласа.

Мӧнгыштӧ лудмым тергыме уроклаште йоча книга дене ыштыме пашалан II классыште **«2»** **отметке огеш шындалт**: южо йочаже книгам лудын моштыдымыжлан кӧра почеш кодеш.

III класс

«5» **отметке шындалтеш**:

- тунемше шушаш урокын темыж почеш сылнымутан произведенийым мӧнгыштӧ шке лудеш, да туныктышо тудым ок эскере;

- темлыме книга – влакым шке ойырен налын кертеш, туныктышын темлыме теме дене книгам каласыме тўжвал тўсшӧ дене вашке муэш, шкенжын лудын, умылен кертмыжым шотыш налын, тудым куштылгын акла;

- лудмо нерген вашмутым пуаш ямдылалтмыж годым книга дене пашам ыштен моштымыжым ты жаплан келшышын тўрыс почын ончыкта. Чыла дене пырля канашаш эреак ямде, текстын тичмаш шонымашан ужашыжым ойырен да каласкален пуэн кертеш, тыгодым тўрлӧ йӧным кучылтеш: чыла раш каласкала але ужашыжым кўчыкын умылтара. Але мутшо дене сўретлен пуа;

- мӧнгыштӧ лудмым тергыме уроклаште лончылымо книга – влакым возышо писатель – шамычын 1-2 произведенийыштым вашке да чын каласа.

«4» **отметке шындалтеш**:

- тунемше темлыме книга – влак коклаште кўлешыжым шкевуя пален кертеш, туныктышын темлыме теме дене книгам каласыме тўжвал тўсшӧ дене муэш, шкенжын лудын, умылен кертмыжым шотыш налын, тудым акла;

- лудмо нерген вашмутым пуаш ямдылалтмыж годым туныктышын ушештарымыж почеш шке моштымыжым почын ончыкта, мӧнгыштӧ лудмым тергыме урокышто тўшкан канашымашке ушна, лудмо книган содержанийжым туныктышын йодмыжо але ончычак темлыме план почеш каласкала, тыгодым йонылыш лийын кертеш, лудмо нерген шке шонымыжым почын пуа;

- мӧнгыштӧ лудмым тергыме уроклаште лончылымо книгам возышо писательын 1-2 произведенийжым каласа.

«3» **отметке шындалтеш**:

- тунемше темлыме книга – влак коклаште кўлешыжым шкевуя муын кертеш, туныктышын темлыме темылан книгам ойырен налеш, но умылен лудын кертмыжым чылаж годымак шотыш ок нал; мӧнгыштӧ лудаш темлыме деч ятырак шагал лудеш, туныктышо эреак ушештарен шогышаш;

- мӧнгыштӧ лудмым тергыме уроклесе тўшка пашашке кумылын ок ушно;

- мӧнгыштӧ лудмым тергыме урокышто тунемме книгам возышо писательын произведенийжым каласен кертеш, но сылнымутан произведений – влакын авторыштым ойлымо годым йонылышыма т ышта.

Мӧнгыштӧ лудмым тергыме уроклаште йоча книга дене ыштыме пашалан III классыштат **«2»** **отметке огеш шындалт**. Амал тўрлӧ лийын кертеш: йоча лудаш тунем шуын огыл але библиотекеште кўлеш книга уке, але школ ден библиотеке пашам ваш келшен огыт ыште. Туныктышо чыла чаракым пытараш полшышаш да лудаш йочам порын кумыланденак шогышаш.

IV класс

«5» **отметке шындалтеш**:

- тунемше шушаш урокын темыжлан келшыше сылнымутан литературым мӧнгыштӧ эреак лудеш, справочный литератур гыч ешартыш шинчымашым налеш, сылнымутан произведений да лудмо книган авторжо нерген урокышто раш да онайын каласкален кертеш;

- темлыме списке але указатель почеш шканже келшыше книгам ойырен налеш, йодышлан вашмутым справочный литературышто куштылгын муэш;

- йоча газет ден журнал – влакым эре лудеш;

- палемдыме книган содержанияйжым умылен да умылтарен мошта, тыгодым ончылмут, аннотаций да почешмут дене пайдалана;

- кеч-могай темылан икмыняр йоча книга ден авторыштым куштылгын каласа.

«4» отметке шындалтеш:

- тунемше темлыме списке але указатель почеш шканже келшыше книгам ойырен налын кертеш, но эре тыге ок ыште;

- справочный литератур денат пайдаланен кертеш, но тидым чыла годымжак шкевуя ок ыште, книгаште вашмут уло гынат, тудым ок му;

- йоча газет ден журналым эре ок луд;

- ончылмут, почешмут, аннотаций дене пайдаланен мошта, но тидымат эре шкевуя ок ыште;

- кеч - могай темылан книгам да авторым каласа, но книга лұмым але авторым йонылыш ойлен кертеш;

- шушаш уроклан кўлшб книгам мўнгыштб кумылын да эре лудеш, сылнымутан произведений нерген урокышто каласкален мошта, но южгунам йонылышым ышта.

«3» отметке шындалтеш:

- тунемше темлыме списке да указатель почеш книгам вашке муын ок мошто, темлыме теме дене шканже келшыше книгам ойырен налын ок керт, справочный литературым тудлан пуымек веле, вашмутым муэш;

- йоча газет ден журналым ок луд;

- ончылмут, почешмут да аннотаций дене туныктышын кўштымыж почеш веле пайдалана;

- шушаш урокын темыжлан кўлшо книгам нормо деч ятырак шагал лудеш, урокышто сылнымутан произведений нерген туныктышын полшымыж дене веле каласкала;

- кўлеш темылан йоча книга ден произведенийым чыла годымжак каласен ок керт, южо произведений ден авторым веле пала, книга лұмым ойлымыж годым йонылышым ышта.

Мўнгыштб лудым тергыме уроклаште IV классыштат начар отметкым огыт шынде. Ончычсо кум ий коклаште кажне йоча дене пашам посна ыштыме гын, чыланат вийышт шутымо семын лудыт, лудде огыт чыте.

Грамматике, чын да арун возымо, йылмым лывыртыме дене шинчымаш ден моштымашым тергымаш да аклымаш

1. Ойлымо вашмутым аклымаш

Йодыштмаш - тўналтыш класслаште тунемше-влакын нине ужашла дене шинчымашышт ден моштымашыштым аклыме пеш кўлешан йбн. Ойлымо ваштмутлан отметкым шындыме годым теве мо шотыш налалтеш:

1) ваштмут турыс да чын мо;

2) каласкалымыжым тунемше кузе умылен;

3) радам дене каласкала мо да ойлымо йылмыже могай.

Тунемшын тичмаш ваштмутшо, поснак III-IV класслаште, туныктышын темлымыж почеш курылтде каласкалыме лийшаш да тунемше материалым сайын умылымыжым ончыктышаш: ваштмутшым (правилым, определенийым) йоча шке примерже дене пенгыдемден моштышаш, туныктышын куштымыж почеш текстыште кулеш грамматический категорийым (предложений членым, ойлымаш ужашым, мутын ужашыжым, падежым, числам, жапым да молымат) палышаш; темлыме правиллан мут влакым муын, нунын возалтмыштым умылтарен моштышаш, практически упражненийым ыштыме годым да эн ончычак мутым турло йон дене (буква ден йукым умылтарыме, состав шот дене, морфологически) лончылымо годым, тыгак предложений нерген каласкалыме годым шинчымашыжым шкевуя да чын кучылташ.

Из класслаште тунемше - влакым ойлаш туныктымо туналтыш жапыштак нунын ваштмутышт ушандарыше, негызлыме лийшаш шке вуя каласкален, йоча – влак ойыштым чын чонышаш улыт (шонымым радам дене каласкален пуат, мутым кучылтмо, предложений ден мут сочетанийым чонымо шотышто литературный йылмын нормыжым огыт пудырто).

«5» отметке шындалтеш:

Тунемше тичмаш да чын ваштмутым пуа; программаште палемдыме материалым сайын умылен налын; ваштмутшым шке примерже дене пенгыдемда; мут ден предложенийым лончылымо, тунемме грамматический категорийым текстшште палыме годым шинчымашыжым шкевуя да чын кучылтеш, мутын кузе возалтмыжым да предложенийыште препинаний знак шындымым умылтарен мошта; вашмутым радам дене, курылтде каласкален пуа, ойлымыж годым йылме шотышто йонылышым ок ыште, но ик изи экшык лийын кертеш.

«4» отметке шындалтеш:

Тунемше «5» отметкылан палемдыме требований дек лишемше вашмутым пуа, но ойлымыж годым йылме шотышто, тыгак чын каласыме правилан примерым ешарыме, текст дене пашам ыштыме, мут ден предложенийым лочылымо годым ик – кок йонылышым ышта да шкевуя але туныктышын изиш полшымыж дене торлата.

«3» отметке шындалтеш:

Тунемше каласыме материалым путынь налмаште умыла, но ваштутшо турыс огол, туныктышо шке йодышыж дене полша; йоча правилым шке примерже дене пыкше пенгыдемда; текс тене пашам ыштыме, мут ден предложенийым лончылымо годым йонылышым ыштылеш да туныктышын полшымыж дене веле торлата; материалым каласкалымыж годым радамым луга, курылтде ойлен ок керт, мутым кучылтмо, мут сочетаний ден предложенийым чонымо годым йонылышым ыштылеш.

«2» отметке шындалтеш:

Тунемше кулешан правилым але тунемме материал гыч шукужым ок пале, правилым, определенийым каласымаште йонылышым ышта, нуным вес семын умылтара, мут ден предложенийым сайын лончылен ок мошто, туныктышын полшымыж денат шке йонылышыжым торлатен ок керт; чарнен – чарнен ойла, каласкалыме радамым луга, йылме шотышто шуко экшык уло.

Тергыме жаплан программе почеш сайын тунем налаш да пенгыдемдаш кулшо тун правил ден теоретический шинчымашым ойлымо годым вашлиялтше ситыдымаш кугу йонылышлан шотлалтеш. Нунын кокла гыч поснак кумдан шарлышыже тыгай: правилым, определенийым умылыде тунем налмаш, шке примерым каласен да кучылт моштыдымаш.

Программысе южо йодыш йоча – влакым тыглай гына палдараш темлалтеш. Садлан нунын дене йоча – влакын шинчымашыштан отметке ок шындалт.

2. Йоча-влакын шинчымашышт ден моштымашыштым возымо пашашт почеш тергымаш да аклымаш

Икымше классыште йоча-влакын шинчымашышт ден моштымашышт идалык мучко тергалтеш. Возаш туныктымоз жапыште турло изи паша ышталтеш: йоча-влак тунемме кугу да изи буквам, посна слогым, куштылго мут- влакым диктоватлыме почеш возат, кид дене возымо да печатлыме шрифтан мут ден кучык предложений - влакым серен налыт.

Тунемме ий мучаште тыгай контрольный паша эртаралтеш: йоча-влак печатлыме шрифтан предложений-влакым возен налыт да диктоватлыме почеш изи текстым возат.

Тергыме да возаш туныктымоз паша II- IV классыште тыгай: диктант, мутер диктант, текстым возен налмаш, изложений, сочинений, грамматический лончылымаш.

Контрольный паша тыглай (текущий) да иктешлыше лиеш. II- IV класслаште утларакше грамматический задания диктант (текстым возен налмаш) эртаралтеш. Грамматический заданийже – мут ден предложенийым тичмашын але южо йодыш почеш лончылымаш. Тыгодым кок отметке шындалтеш: иктыже – диктантан, весыже – грамматический заданийым шуктымылан.

Диктантым тичмаш текст почеш эртараш йонан да пайдале. Тудо литературный йылмын нормыз дене келшен тошаш, воспитательный, познавательный содержания лийшаш, тиде классыште тунемше-влак текстым куштылгын умылен кертышт.

Диктант текст шке нелылыкше дене кокла шотан лийшаш, тушко ончыч да кызыт тунемме правилан орфограмме-влакым пуртыман. Текстшште мут-влак тиде классыште тунемдыме правиланат улыт гын, нуным доскаш возаш кулеш; препинаний знакым туныктышо ойла.

Диктант текстын кугытшо тыгай лийшаш:

1 класс

Тунемме ий мучко – изи да кугу 2-3 буква, 2 – 3 слог, 2 – 3 мут але кок – кум мутан предложений. Идалык мучаште - диктант 15 мутан.

Моло класслаште диктант тынар мутан лийшаш:

Класс	Чырык			
	1	2	3	4
II	15 – 20	20 – 25	23 – 30	30 – 35
III	35 – 40	40 – 45	45 – 50	50 – 55
IV	55 – 60	60 – 65	65 – 70	70 – 80

Грамматический заданиян контрольный пашалан II – IV класслаште - 35 – 40 минут, 1 классыште - 25 -30 минут ойыралтеш.

Туныктышо I классыште йочан возымо пашажым мутшо дене веле акла. Тидын годым аклыме паша программын йодмыжлан келшен толеш але уке, шотыш налеш. Диктантыште вич экшык деч шуко огыл гын, сайлан шотлаш лиеш.

II – IV класслаште диктант тыге аклалтеш:

«5» отметке шындалтеш:

Диктантыште йонылыш ден төрлатымаш уке, пашам чаткан, каллиграфийын йодмыжым эскерен возымо (буква – влакым икте – весышт дене чын ушымо, күлеш наре шорын возымо икгай кугытан, лопкытан улыт да молат).

Ик графический йонылышым төрлатымылан «5» отметкым шындаш лиеш.

Южгунам каллиграфий нормо деч коранме, тыгак ик төрлатымаш уло (киен кодшо буквам шындыме, йонылыш возымо буквам төрлымö да т.м.). Туге гынат «5» отметкым шындаш лиеш.

«4» отметке шындалтеш:

Диктантыште 1 – 2 орфографический (фонетико – графический) да 1 пунктуационный але 1 орфографический да 2 пунктуационный йонылыш уло. Пашам чаткан возымо, но каллиграфий нормо деч изиш коранме. Могай - гынат ешартыш ик төрлатымаш лийын кертеш.

«3» отметке шындалтеш:

диктантыште 3-5 орфографический (фонетико-графический) йонылыш уло, вариант түрлө лиеда:

а) 3 орфографический да 2-3 пунктуационный, б) 4 орфографический да 2 пунктуационный, в) 5 орфографический да 1 пунктуационный йонылыш. Пашам амыртыл возымо, каллиграфий нормо деч кугун торлымо. Могай-гынат ешартыш ик төрлатымаш лийын кертеш.

«2» отметке шындалтеш:

диктантыште 5-7 орфографический (фонетико-графический) йонылыш уло. Пашам амыртыл возымо, каллиграфий нормым чот пудыртымо.

Диктантыште йонылыш тыгай лиеда: мутым возымо годым орфографий правилым шотыпп налме огыл, мутышто буквам кодымо але йонылыш возымо, мутым весе дене алмаштыме, тиде классын программын келшыше препинаний знак уке, шарнен шогаш учебникыште лумын ойырен палемдыме мут-влакым йонылыш возымо.

Диктантыште йонылышлан ок шотлалт:

1) йонылыш дене кылдалтше орфографий ден пунктуаций правилым тиде классыштат, ончычат тунемьш огытыл;

2) предложений мучаште ик гана точкым шындыме огыл, но вес предложенийысе икымше мутшым кугу буква дене туналме;

3) ик мут олмеш весым возымо, но шонымаш ок вашталт (синоним кучылтмо годым монь тыге лийын кертеш);

4) мутвожысо пытартыш согласныйым вес корныш вончыктарыме, но мутым слоглан чын шелме.

Диктантыште ик йонылышлан шотлалтеш:

а) кок икгай орфографический але фонетико-графический төрлатымаш;

б) кок икгай пунктуационный йонылыш;

в) ик мутышто пачаш-пачаш ыштыме йонылыш; мутлан, *кормыжташ* мутым кок гана кучылтмо, кок ганажат **ж** олмеш **ш** буквам возымо;

г) кок изи йонылыш. Изи йонылышыжо тыгай: а) мутышто ик буквам почела возымо (мутлан, *тааче*); б) мутым ик корно гыч весыш вончыктарыме годым кокымшо ужашыжым возыде кодымо; в) предложенийште ик мутымак кок гана (почела) возымо; г) мутым возен пытарыме огыл.

Йоча-влакын шинчымашышт ден моштымашыштым тергаш эртарыме тыглай (текущий) да иктешлыше письменный пашалан текстым учебник але доска гыч монь возен налмым аклыме годым отметкылык тыгай нормо кучылталтеш:

Отметке	Тынар орфографический да пунктуационный йонылыш лийын кертеш		
	II классыште	III классыште	IV классыште
«5»	уке	уке	уке
	Ик графический экшык лийын кертеш		
«4»	1 – 2 йонылыш да 1 тӱрлатымаш	1 йонылыш да 1 тӱрлатымаш	1 йонылыш да 1 тӱрлатымаш
«3»	3 йонылыш да 1 тӱрлатымаш	1 йонылыш да 1 тӱрлатымаш	2 йонылыш да 1 тӱрлатымаш
«2»	4 йонылыш да 1- 2 тӱрлатымаш	3 йонылыш да 1 – 2 тӱрлатымаш	3 йонылыш да 1 – 2 тӱрлатымаш

Грамматический лончылымашлан заданий (2-3 лийын кертеш) диктантын текстше але возен налшаш текст дене, грамматике да арун возымаш шотыпго тунемме материал дене кылдалтшаш. Моланже раш: нуно тунемме грамматический материалым йоча-влакын кузе умылымыштым пален налаш, ойлымо да возымо годым шке шинчымашыштым кузе кучылт моштымашыштым тергаш полшат.

Грамматический заданийым шуктымым аклыме годым теве мом шотыш налаш кӱлеш:

«5» отметке чыла заданийым йонылыш деч посна шуктышо, определений ден правилым сайын умылен налмым ончыктышо, пашам ыштыме годым шинчымашым шкевуя кучылт моштышо тунемшылан шындалтеш.

«4» отметке правил ден определенийым сайын умылымым ончыктышо, мут ден предложенийым лончылымо годым шке шинчымашыжым кучылт моштышо да заданийын 3-4 деч шагал огыл ужашыжым чын шуктышо тунемшылан шындалтеш.

«3» отметке тунемме материалын икмыняр ужашыжым палымым ончыктышо, заданийым пелыж деч шагал огыл чын шуктышо тунемшылан шындалтеш.

«2» отметке тунемме материалым начарын палыше, грамматический заданийын шукурак ужашыжым шуктен кертдыме тунемшылан шындалтеш.

Мутер диктант тергыме тыглай (текущий) паша семын эртаралтеш. Текстыш утларак неле шомак-влак пурталтыт (нуным кажне классын программыштыже пуымо).

Мутер диктантын кугытшо II класслан - 4-6 мут, III класслан - 8-10 мут, IV класслан - 10-12 мут. Мутер диктантлан отметке II, III, IV класслаште тыге шындалтеш:

«5» отметке - йонылышдымо пашалан.

«4» отметке - 1 йонылышлан да 1 тӱрлатымашлан.

«3» отметке - 2 йонылышлан да 1 тӱрлатымашлан.

«2» отметке - 3-5 йонылышлан.

«1» отметке - 6 деч шуко йонылышлан.

II - IV класслаште тыгак тунемше-влакын шонымым кӱрылтде возен моштымашыштым тергаш лӱмын паша ышталтеш. Тиде возаш туныктышо изложений да сочинений. Нунылан ик шагат деч шагал огыл ойыралтшаш. Чырыкыште возаш туныктышо 3-4 творческий пашам ыштыкташ кӱлеш.

Изложенийлык текстын кугытшо нылымше чырыклан тыгай:

II классыште - 30-40 мут, III классыште - 50-60 мут, IV классыште – 80-90 мут.

Изложенийлан текстым тун шотышто каласкалыше (повествовательный) содержанияным налыт. III классыште сӱретлыман да шонкалымашан ужаш пурталтеш.

Темыжат, содержанияныжат воспитательный задачым шукташ полшышт да йоча-влаклан улылаш куштылго лийышт.

III - IV класслаште сочиненийын кугытшо - 0,5-1 странице;

III классыште - 9-10 предложений (50-60 мут), IV классыште - 11-12 предложений (70-80 мут).

Сочиненийлан ойырен налме теме илыш дене кылдалташ. Йоча-влакын илышыштан, пашаттан да кумылыштан лишыл лийшаш. Содержанийжым нуно куштылгын умылен кертышт, текстын чоналме радамже раш лийже, йылмыжат йочан ийготшылан келшыже.

Изложенийым (сочиненийым) аклыме годым тун шотышто тебе мо шотыш налалтеш: изложенийште текстым кулеш наре тичмашын, радам дене почын пуымо мо, сочиненийште могай текст шочын; йылме ойыртеме могай: мутым чын кучылтмо мо, мут сочетанийым, предложенийым кузе чонымо, орфографий могырым возымаштышт могай. Изложений ден сочиненийым тергыме годым II - III класслаште ик отметке шындалтеш, тудо пашан чыла мо-гыржым авалтен иктешла. IV классыште изложений ден сочинений кугытым, шонымашым каласен пуаш турло мутым, ойсавыртышым, предложенийым кучылтмым шотыш налын, йылме лывыртыме паша кок отметке дене аклалтеш: иктыже - содержанийлан да йылмылан, весыже - грамотностьлан.

Грамотностьлан отметке диктантым аклыме годсо гаяк. Изложений ден сочиненийын содержанийышт ден йылмыштым аклыме годым чучкыдын вашлиялтше тыгай экшык шотыш налалтеш: темылан келшен толдымын возымо, изложений текстын содержанийжым йонылыш каласкалыме, уто фактым, ужашлам пуртымо, текстесе ужашла коклаште кыл уке, предложений-влакым радам дене шындыл моштымо огыл, мут радамымат лугымо, ик шомакымак кулеш деч посна пачаш-пачаш кучылтмо, южо шомакым йонылыш значений дене пуртымо.

«5» отметке шындалтеш: авторын текстшым изложенийыште чын да радам дене каласкален лекме, сочинений темым сайын почын пуымо, мут кучылтмаште, мут сочетаний ден предложенийым чонымаште йонылыш уке, тыгак орфографический йонылыш деч посна возымо (1-2торлатымаш лийын кертеш).

«4» отметке шындалтеш: авторын текстшым изложенийыште чын, кулеш наре тичмашын каласкален лекме, сочинений темым почын пуымо, но шонымым каласкалыме радам изиш лугалтеш, фактым кучылтмаште да йылме шотышто 2-3 йонылыш, тыгак 1-2 орфографический да 1 пунктуационный йонылыш, 1-2 торлатымаш уло.

«3» отметке шындалтеш: изложений годым авторын текстше деч, сочинений годым теме деч изиш коранме, шонымым каласкалыме радамым изиш лугымо, 2-3 предложенийым йонылыш чонымо, икгай мутым шуко кучылтмо (мутер нужна), содержаний да йылме шотышто 3-6 йонылыш, тыгак 3-5 орфографический, 1-2 пунктуационный йонылыш, 1-2 торлатымаш уло.

«2» отметке шындалтеш: изложений возымо годым авторын текстше деч, сочинений годым теме деч чотак коранме - кулешан эпизодым, тун ужашым, тун шонымашым да монь монден кодымо; шонымым каласкалыме радамым луген пытарыме, ужаш ден ужаш, предложений ден предложений коклаште кыл уке, содержаний да йылме шотышто 6 деч шуко йонылыш, тыгак 6 деч шуко орфографический, 3-4 пунктуационный йонылыш, 3-5 торлатымаш уло.

Изложений ден сочинений туналтыш класслаште ты пашалан ту-ныктымо шот дене эртаралтыт, садлан начар отметке иктешлыше (итоговый) контрольный изложенийым возымо годым веле шындалтеш.

Возаш туныктышо изложений ден сочинений классыште туныктышын вуйлатымыж почеш сералтыт. Ик изложенийым учебникысе текст почеш, весым тунемше-влаклан палыдыме текст почеш эртараш пайдале. Эреак тыге алмангылаш кулеш.

3. Шинчымашым, моштымашым иктешлен аклымаш

Иктешлыше отметке кажне чырык да тунемме ий мучаште шындалтеш. Тидын годым тунемше-влакын грамотностьштым ойлымо вашмутышт да возымо пашашт почеш аклыме результат, грамматикын темылажым кузе умылымышт, ойлымо да возымо годым шке шонымашыштым курьлтде каласкален моштымышт шотыш налалтыт. Иктешлыше отметкым шындыме годым тун шотышто йоча-влакын возымо пашаштан энертыман. Тунемше тиде пашалан чырык мучко начар отметкым налын гын, тудлан марий йылме дене чырыкым иктешлыше сай отметкым шындаш ок лий. Иктешлыше отметке тунемшын чыла шотыштат кузе ямдылалт шумыжым чын ончыктышаш; тиде ончычсо моло отметкым шотыш налын шындыме ала-могай кокла шотан отметке огыл.

Марий йылме да литератур лудмаш урок-влакым эртараш кулшо материал

Тунемше-влаклан кулеш:

- посна паша вер (парт, устембал, тушка пашалан кельштарыме вер);
- тыглай тунемме узгар;
- прграммылан келшыше материал: кагаз, картон, пластилин, тулеч молат.

Туныктым пашалан кулеш:

- мут чоным модель-влак: мутын могай йук гыч шогымыжым ончыктымаш (гласный, согласный, пушкыдо, пенгыде, пич, йонгыдо); мут да предложений чоным схеме –влак;
- гигиене правил-влак: тетрадьым чын верандаш, парт коклаште тор шинчаш, шинча ден парт кокласе расстойныйым эскераш;
- графический чын шинчымаш: висаш туныкташ, турло схемым лудаш да пашам ыштен мошташ; линейкым, циркульым, угольником кучылташ;
- туалтыш информацийым мутер, учебник гоч налмаш да библиотекеке каталог дене пайдаланен мошташ.

Лудмаш урокым эртараш кабинетыште лийшаш:

- мультимедийный компьютер;
- мультимедиапроектор;
- сканер;
- лазеран принтер;
- аудиоцентр.

Кучылтшаш литератур:

1. С.Д.Дмитриев, А.М.Ефремов. Марий йылме да литератур лудмаш дене примерный программе: 1-4класс. – Йошкар-Ола: Марий туныктыш институт, 2011.
2. Дмитриев С.Д., Дмитриева В.М. Азбука.1-ше класслан учебник.1,2 ужаш. – Йошкар-Ола, Марий книга савыктыш, 2009.
3. Дмитриев С.Д., Дмитриева В.М. Возаш тунемына: «Азбука» пелен кок тетрадян пропись.– Йошкар-Ола, Марий книга савыктыш, 2006.
4. П. Е. Емельянов, Е. Я. Рыбакова. Марий йылме: 2 класслан учебник. - Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2006.
5. П. Е. Емельянов, Е. Я. Рыбакова. Лудшаш книга: 2-шо класслан учебник. - Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2004.
6. С. Д. Дмитриев, П. Е. Емельянов, Е. Я. Рыбакова. Марий йылме: 3 класслан учебник. - Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2008.
7. Дмитриев С.Д. Лудшаш книга: 3-шо класслан учебник. – Йошкар-Ола, Марий книга савыктыш, 2006.
8. П. Е. Емельянов, В.В Крылов. Лудшаш книга: 4 класслан учебник. - Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2003.
9. С. Д. Дмитриев. Марий йылме: 4 класслан учебник. - Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2005.

